

TRANZITUL ARMELOR SÎRBEȘTI PRIN ROMÂNIA, SUB CUZA-VODĂ (1862)

CONSTANTIN C. GIURESCU

O caracteristică a politicii externe românești în vremea lui Cuza Vodă au fost strînsele raporturi cu sîrbii. Ele erau determinate în primul rînd de coincidența de interese: situația similară a celor două state față de puterea suzerană, Turcia, dorința lor legitimă de a-și cîștiga independența, necesitatea, în vederea atingerii acestui scop, de a-și întări continuu forțele armate, de a-și mări potențialul militar. Atît Cuza, cît și Mihail Obrenovici urmăresc cu persistență sporirea armatelor respective și înzestrarea lor cu armament modern. E o trăsătură comună și permanentă a celor două domnii¹. Se adaugă la acest element esențial conștiința unor vechi legături pașnice și de prietenie între cele două popoare², adăpostul pe care îl găsiseră la noi revoluționarii sîrbi la începutul veacului al XIX-lea și refugiații lor politici³, relațiile economice — Serbia importa mari cantități de sare din țările noastre⁴ —, comunitatea de credință, în sfîrșit relațiile personale dintre familiile domnitoare. Obrenovicii aveau în Muntenia întinse proprietăți, care le aduceau venituri importante⁵;

¹ Vezi pentru relațiile româno-sîrbe în vremea lui Cuza, A. D. Xenopol, *Istoria românilor*, ed. a III-a, vol. XIII, București, 1930, p. 145—148; G. h. I. Brătianu, *Politica externă a lui Cuza Vodă și dezvoltarea ideii de unitate națională*, în RIR, II (1932), fasc. II—III, p. 137—141; R. V. Bossey, *Agencia diplomatică a României în Belgrad și legăturile politice româno-sîrbe sub Cuza-Vodă*, București, 1934, 59 p. În continuare: *Agencia Belgrad*.

² N. Iorga, *Oltenia și Serbia*, Vălenii de Munte, 1915, 31 p.; idem, *Din legăturile noastre cu sîrbii. Corespondența românească a voievozilor din Cladova*, București, 1915, 15 p.; idem, *Relations entre Serbes et Roumains*, București, 1922, 53 p.; idem, *Un vieux livre roumain sur la Serbie (1865)* în RHSEE, IV (1927), p. 25—29.

³ N. Iorga, *Deux cloches serbes en Roumanie*, în « Bulletin de l'Institut pour l'étude du sud-est européen », VIII (1921), p. 58; Const. C. Giurescu, *Populația județului Putna în 1820. Constatări demografice, administrative, economice și culturale pe temeiul unui recensămînt fiscal inedit*, București, 1941, p. 14—15; idem, *Istoria românilor*, ed. a 2-a, vol. III, București, 1944, p. 325, și vol. III, București, 1946, p. 505.

⁴ I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic: 1834—1848*, București, 1915, p. 35, 204—207 și passim; idem, *Une lettre du prince de Serbie au prince de Valachie en 1844*, în RHSEE, III (1926), p. 92—97.

⁵ Ionel Dărdală, *Moșiile dinastiilor sîrbești în România*, în RIR, XVI (1946), p. 273—281; în total zece moșii mari în Muntenia, între care Hereștii din Ilfov, cu un adevărat palat, plus casele din București, pe podul Mogoșoaiei.

mama viitorului stăpînitor Milan era o romîncă, născută Catargiu; ea va juca un rol important și în viața lui Cuza¹.

Împrejurarea în care raporturile strînse cu țara vecină s-au vădit în modul cel mai impresionant a fost tranzitul armelor sîrbești prin România, în noiembrie—decembrie 1862. Această împrejurare a provocat o emoție considerabilă în cercurile internaționale, a determinat intervenția colectivă și ostilă a reprezentanților din București a mai multor mari puteri și a constituit, în cele din urmă, o victorie diplomatică a României și Serbiei și un spor de prestigiu pentru cîrmuitorii acestor țări, și în special pentru Cuza Vodă.

Consulii străini din România și tranzitul armelor sîrbești. Dar să arătăm în detaliu cum s-au petrecut faptele. La 22 noiembrie 1862², Green, consulul englez din București, primea de la Ward, viceconsulul englez din Galați, știrea că un mare convoi de 500 de căruțe, încărcate cu arme și muniții, au trecut frontiera rusă și au intrat în Moldova în apropiere de Bolgrad³. O știre asemănătoare primea, în aceeași zi, și consulul austriac Eder⁴. Ambii reprezentanți se grăbiră să comunice guvernelor lor senzaționala informație; Green ceru și obținu, în cursul aceleiași zile, audiență la Cuza, pe care îl întrebă asupra rostului acestui mare convoi. Domnul îi răspunse că nu știe nimic în privința aceasta și că un număr așa de mare de căruțe n-ar fi putut intra în țară fără ca să fi atras atenția organelor administrative. În orice caz, va cerceta și, dacă e cazul, va lua măsuri⁵. A doua zi, 23 noiembrie, după ce primiseră între timp instrucțiuni de la ambasadorii respectivi din Constantinopol, cei doi consuli se prezintă în audiență comună la Cuza. Acesta le răspunde că, în realitate, e vorba de 40 de căruțe cu arme ale garnizoanelor din sudul Moldovei care erau trimise la București spre a fi reparate; prefectul de Covurlui, adaugă el, nu știe nimic de un convoi de 500 de căruțe. Cine are interes să răspîndească un astfel de zvon? Cine e în spatele acestei chestii?⁶ Raportînd superiorilor săi răspunsul, Green face următoarea apreciere asupra lui Cuza: « Vorbea — zice el — cu o simplitate și aparentă sinceritate despre care, dacă nu aș fi avut o experiență atît de mare în privința puterii de disimulare a Principelui Cuza, aș fi spus că era cu neputință să fie simulată »⁷. Între timp, sosesc noi informațiuni asupra convoiului. Viceconsulul englez de la Galați trimite un al doilea raport, în care arată că a văzut el însuși căruțele cu arme și că ele vin din

¹ A. D. Xenopol, *Istoria romînilor*, ed. a III-a, vol. XIV, p. 46—47. Testamentul lui Cuza, cu o clauză în favoarea Mariei Obrenovici, se află în Arhiva Cuza Vodă de la Academia R.P.R.

² Datele sînt după stilul nou.

³ T. W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaționale, 1856—1866*, București, (1943), p. 476—477 (E traducerea în românește a lucrării *The making of Roumania. A Study of an international problem 1856—1866*, Oxford-Londra, 1931, VIII + 592 p. în 8°).

⁴ *Ibidem*, p. 476—477. Eder fusese informat de către Kremer, consulul austriac din Galați, care adusese faptul și la cunoștința prefectului de Covurlui, Leon Ghyka. Vezi raportul acestuia din urmă către ministerul de interne, la M.A.E., Arh. istorică, vol. 277, f. 24—28°.

⁵ *Ibidem*, p. 477. Într-o corespondență datată București, 12 decembrie 1862, se spune că, după aprecierea consulului austriac, ar fi vorba de 455 de căruțe. Vezi « Monitorul, jurnal oficial al Principatelor Unite », nr. 283 din 28 decembrie 1862 (stil vechi), p. 1171 și ms. român nr. 5 743 al Academiei R.P.R., f. 283: « ... leur quantité était évaluée à 455 chariots ».

⁶ T. W. Riker, *op. cit.*, p. 477.

⁷ Telegrama lui Green către Foreign Office, din 24 noiembrie 1862, la T. W. Riker, *op. cit.*, p. 477, nota 50.

Rusia¹. În consecință, Green telegrafiază ministrului său de afaceri străine, la Londra: « Sosirea armelor din Rusia nu suferă îndoială »².

Încotro se îndrepta acest convoi? Cui erau destinate armele? Raportul viceconsulului austriac din Galați, Kremer, arată că lungul șir de căruțe avea direcția Oltenia și, probabil, destinația finală Serbia³. În cercurile consulare din București se vorbea însă și de Bulgaria⁴. Și într-un caz și în celălalt, Turcia era îndreptățită să se teamă că aceste arme vor fi întrebuințate, în ultimă instanță, împotriva ei. De aceea, ministrul afacerilor străine, Ali Pașa, dădu ordin lui Fevzi Omer Pașa, reprezentantul Turciei în Comisia Europeană a Dunării, să ceară lui Cuza sechestrarea armelor⁵. La această cerere se asociază, potrivit instrucțiunilor primite, cei doi consuli, englez și austriac; în ziua de 26 noiembrie, Green și Eder se prezintă din nou în audiență. Dar nici de data aceasta Cuza nu vrea să recunoască faptul. Guvernul său nu știe nimic de acest convoi, iar ofițerii adjutanți pe care i-a trimis personal să cerceteze la fața locului nu s-au înapoiat încă; dacă se adevărește că e, într-adevăr, un transport de arme, atunci el va fi sechestrat⁶. Trec câteva zile și, între timp, cei doi consuli primesc informații noi asupra convoiului. Căruțele au făcut un popas la Nămoaloasa, pe moșia lui Vogoride, fostul caimacam al Moldovei⁷, de unde au plecat spre Oltenia. Ele sînt conduse de un sîrb, posesor al unui document prevăzut cu o pecete mare roșie, document care face pe funcționari să-i dea cale liberă. O parte din căruțe ar urma să ajungă însă în Bulgaria, unde se pregătește o răscoală, în folosul lui Vogoride⁸. Eder izbutește chiar să obțină de la unul din căruțași, supus austriac, o declarație din care rezultă clar existența și natura convoiului. Cînd, într-o nouă audiență comună, în ziua de 2 decembrie, această declarație este înfățișată, Cuza trebuie să recunoască, în sfîrșit, existența transportului⁹. Între timp, căruțele ajunseseră în preajma Bucureștilor și își continuau drumul, nestîngherite, spre vest. Turcia cere din nou sechestrarea armelor printr-o notă oficială căreia însă nu i se dă răspuns imediat¹⁰. Alte două note oficiale, adresate de Green și de Eder ministrului nostru de afaceri străine, în același scop, în ziua de 4 decembrie¹¹, rămînînd iarăși fără răspuns imediat, cei doi consuli fac un nou demers pe lingă Cuza. Domnul le răspunde

¹ Riker, *op. cit.*, p. 478.

² Telegrama lui Green din 26 noiembrie, la T. W. Riker, *op. cit.*, p. 478, nota 53.

³ *Ibidem*, p. 477.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Vezi mai jos p. 44.

⁶ Telegrama lui Eder către Ballplatz din 27 și 28 noiembrie la Riker, *op. cit.*, p. 478 și nota 56.

⁷ Numele de Nămoaloasa fusese pronunțat de cei doi consuli încă la prima audiență; ei afirmaseră că acolo se află 1300 de baloturi cu arme: vezi nota lui Baligot de Beyne, șeful cabinetului lui Cuza, asupra acestei audiențe, la M.A.E., f. 11.

⁸ Riker, *op. cit.*, p. 479. Din alte izvoare știm că sîrbul care însoțea convoiul era Atanasie Nicolici, om de încredere al ministrului de externe sîrb Garašanin. El se afla încă din iulie 1862 în București (R. Petrovici, *Дипломатски спор о преносу српског оружја 1862 преко Румуније*, Belgrad, 1938, p. 195 (Extras din *Anuărul Nicola Ciupici*, vol. XLVIII, p. 184—234).

⁹ Riker, *op. cit.*, p. 481.

¹⁰ Telegrama din 7 decembrie 1862 a lui Baligot de Beyne, șeful de cabinet al lui Cuza, către agentul nostru din Paris, la R. V. Bossy, *Agenția diplomatică a României în Paris și legăturile politice franco-române sub Cuza Vodă*, București, 1931, p. 235, nr. LXVII (În continuare: *Agenția Paris*).

¹¹ M.A.E., f. 48 și 50; copii la Academia R.P.R., ms. 5 743, f. 266—266 v. și 268—268 v. Răspunsul îl vor căpăta cei doi consuli abia în ziua de 10 decembrie și el se referă la explicațiile pe care le-au primit de la Cuza (M.A.E., f. 57—57 v.; Academia R.P.R., ms. 5 743, f. 271—271 v.).

că ar satisface o asemenea cerere dacă ea i-ar fi adresată colectiv de către reprezentanții din Constantinopol ai puterilor garante¹. Tensiunea diplomatică crește. Franța, care pînă acum păstrase formal o atitudine de rezervă — de fapt, ea sprijinea atît pe Mihail Obrenovici cît și pe Cuza —, cedează, în cele din urmă, presiunilor exercitate de Anglia și Austria, și ministrul ei de afaceri străine, Drouin de Lhuys, trimite instrucțiuni consulului francez din București, Tillos, să se asocieze la demersul celorlalți doi colegi ai săi. Ca urmare, în ziua de 10 decembrie, ministrul nostru de afaceri străine, generalul Ion Ghica, primește trei note identice de la consuli austriac, englez și francez, cerînd sechestrarea armelor și predarea lor în custodia acestor consuli². Neprimind un răspuns satisfăcător, consuli, cărora între timp, la 12 decembrie, li se adăugase și cel prusac³ — erau deci acuma patru la număr —, se prezintă în ziua de 13 decembrie *in corpore* la Cuza și pretind un răspuns limpede la cererea lor de sechestrare și custodie a armelor. Cuza, imperturbabil, le arată că vor primi acest răspuns din partea guvernului său. Iar cînd consuli insistă, domnul încheie discuția prin cuvîntul: « Atîta vreme cît ați tratat chestiunea cu mine, am examinat-o cu dumneavoastră. Dar v-ați adresat guvernului meu și trebuie acum să așteptați răspunsul guvernului »⁴. Era clar că cei patru consuli din București n-aveau să obțină nimic. Ultimul lor act — act de enervare — fu să trimită ministrului nostru de afaceri străine o nouă notă, în ziua de 13 decembrie, la patru ore numai după audiența la Cuza, cerînd, în termen de 24 de ore, un răspuns precis la nota lor anterioară⁵. Ministrul îi înștiință de data aceasta, dar numai după 40 de ore, abia luni dimineața⁶, că problema se dezbate acum de către ambasadorii din Constantinopol, reprezentanți ai celor șase puteri garante, cărora li s-au trimis, între timp, prin agentul nostru de acolo, toate elementele, și că numai după ce aceștia vor lua o hotărîre li se va putea da un răspuns, dacă va fi cazul, la cererea lor⁷.

Într-adevăr, chestiunea se dezbătea acum la Constantinopol: ea depășise nivelul consular, ajungînd în discuția ambasadorilor. Turcii ceruseră cu insistență ca armele să fie sechestrate și trimiseseră chiar la început, așa cum am arătat, o notă neprotocolară prin Omer Fevzi Pașa, reprezentantul lor în Comisia europeană a Dunării, în acest sens; ea a fost urmată de o a doua, protocolară. Văzînd că nu obțin satisfacție, considerau transportul de arme ca o călcare a dispozițiilor Convenției de la Paris din 19 august 1858, cereau deci în consecință, potrivit protocoalelor din 13 aprilie și 5 septembrie 1859, trimiterea unui comisar turc care să oprească acest transport. Austria, îngrijată de tot ceea ce putea să însemne o întărire a Serbiei, în care vedea un viitor adversar, adoptase de la început acest punct de vedere⁸; Anglia era și ea de partea Turciei. Atît nu ajungea însă. Pentru ca să se poată trimite comisarul turc,

¹ T. W. Riker, *op. cit.*, p. 482.

² M.A.E., f. 70—71; Academia R.P.R., ms. 5 743, f. 273—273 v.

³ M.A.E., f. 76—76 v; Academia R.P.R., ms. 5 743, f. 275—276 v. Cf. « Monitorul, jurnal oficial al Principatelor Unite », nr. 283 din 28 decembrie 1862 (stil vechi), partea neoficială, p. 1 172.

⁴ T. W. Riker *op. cit.*, p. 483.

⁵ Vezi anexa 1.

⁶ Vezi anexa 2. Răspunsul poartă, ce e drept, data de 14 decembrie, dar le-a fost înmînat a doua zi dimineața; cf. telegrama din 19 decembrie 1862 a lui Baligot de Beyne către agentul nostru din Paris (R. V. Bossy *Agenția Paris.*, p. 235, nr. LXIX și « Monitorul », loc. cit.

⁷ Vezi anexa 2.

⁸ Vezi raportul din 29 noiembrie 1862 al lui T. Callimaki, agentul ad-interim al României la Constantinopol, către ministrul de externe al României, generalul Ion Ghica (Academia R.P.R., ms. 5 743, f. 261 v.—262).

trebuia neapărat realizat acordul *tuturor marilor puteri garante*; iar aceasta era, în fapt, imposibil. Rusia, care expediase armeele și avea interes să le vadă ajunse cât mai repede la destinație, se opunea cu hotărîre ¹. Franța, pe de altă parte, care ne sprijinea atît pe noi, cît și pe sîrbi și ale cărei misiuni militare ajutau cu sfatul lor organizarea celor două armate, nu era nici ea de părere că e cazul să se aplice protocoalele amintite. Chiar atunci cînd ministrul ei de externe trimisese instrucțiuni consulului francez la București să se asocieze la demersul colegilor săi, ambasadorul respectiv de la Constantinopol, de Moustier, prieten al românilor, adopta o atitudine mult mai înțelegătoare ². Așa încît propunerea de a se trimite un comisar turc care, împreună cu consuli de la București, să sechestreze transportul, propunere concretizată în nota expediată de Înalta Poartă la 24 decembrie trimișilor ei în străinătate, nu fusese, pînă la urmă, adoptată. Reprezentantul Rusiei, Gorceakof, spusese că nu e cazul să se aplice protocoalele, iar acela al Franței, de Moustier, arătase că nu se stabilise încă dacă într-adevăr convenția de la Paris a fost călcată. Așa încît propunerea căzu. De altfel, chiar dacă ar fi fost adoptată, pînă să ajungă acel comisar în România, n-ar mai fi găsit nimic pe teritoriul nostru. În ultima jumătate a lui decembrie 1862, armeele trecuseră pe teritoriul sîrbesc, pe la punctul Crivina, lîngă Gruia, pe Dunăre.

Această chestiune a tranzitului armelor sîrbești prin România a fost debătută atît în istoriografia noastră, cît și în cea străină. A. D. Xenopol, în opera sa de sinteză, îi consacră un subcapitol de aproape trei pagini ³; R. V. Bossy, în cercetările sale de istorie diplomatică ⁴, Gh. Brătianu ⁵ și Gh. Duzinchievici ⁶, în cadrul unor articole privind politica externă a lui Cuza Vodă și relațiile lui cu rușii și polonii, o analizează de asemenea. Dintre cercetătorii străini, Frédéric Damé, în opera sa de sinteză, îi consacră o pagină ⁷, iar T. W. Riker, în importanta sa monografie *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaționale 1856—1866*, întemeiată pe mult material documentar inedit, cercetează această problemă într-un întreg capitol, de 34 de pagini ⁸. Riker a

¹ La 27 decembrie 1862, Gorceakof, de la Petersburg, comunica lui Novikov, la Constantinopol, că nu e de părere să se trimită un comisar turc în România (M.A.E., f. 139).

² Rechberg, ministrul de afaceri străine al Austriei, cere la 16 februarie 1863 ambasadorului austriac la Paris să protesteze împotriva atitudinii lui de Moustier « prea favorabilă Principatelor Unite » (R. V. Bossy, *L'Autriche et les Principautés-Unies*, București, 1938, p. 104, nota 1).

³ A. D. Xenopol, *Istoria românilor*, Ed. III-a, vol. XIII, București, 1930, p. 145—148; vezi și idem, *Nicolaie Kretzulescu 1812—1900—1912*, București, 1912, p. 13. N. Iorga nu amintește de tranzitul armelor sîrbești în nici una dintre lucrările sale de sinteză: *Geschichte des rumänischen Volkes*, Gotha, 1905, *Histoire des Roumains et de leur civilisation*, București, 1922, *Istoria românilor*, IX, București, 1938, și nici în *Histoire des Etats balkaniques*, București, 1914. În *Războiul pentru independența României*, București, 1927, p. 20, face o simplă mențiune: « Încă din 1863 (sic!) arme pentru Serbia trecuseră pe la noi ».

⁴ R. V. Bossy, *Agenția Paris*, p. 40—43, 131—132 și 233—238; idem, *Agenția Belgrad*, p. 9—11 și 33; idem, *L'Autriche...*, p. 99—105 și 339—348.

⁵ Gh. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 138—141.

⁶ Gh. Duzinchievici, *Din vremea lui Cuza Vodă*, Iași, 1933, p. 3—7; idem, *Contribution à l'histoire des relations russo-roumaines du temps du Prince Couza*, București, 1935, p. 1—8. În trecut se ocupă de chestiunea tranzitului armelor sîrbești și D. Bolintineanu, *Viața lui Cuza Vodă, Memoriu istoric*, ed. a 5-a, București, 1873, p. 84—85.

⁷ Frédéric Damé, *Histoire de la Roumanie contemporaine depuis l'avènement des princes indigènes jusqu'à nos jours 1822—1900*, Paris, 1900, p. 130.

⁸ T. W. Riker, *op. cit.*, p. 462—496 (cap. XIII: « Episodul armelor de la 1862: trista experiență a puterilor protectoare »).

consultat arhivele din Londra, Paris, Viena și Berlin și a lămurit, grație actelor diplomatice găsite, o serie de aspecte ale problemei. N-a cunoscut însă materialul documentar românesc, aflător în depozitele noastre, nici pe cel polon, și din cauza aceasta are încă unele nedumeriri și puncte nerezolvate. N-a ajuns, de pildă, la o concluzie sigură în ce privește proveniența armelor¹, numărul lor² și drumul urmat pînă la intrarea lor în România³; nu e sigur dacă domnul a dat vreun ordin de sechestrare⁴; nu știe dacă toate armele sau numai cea mai mare parte a lor a trecut în Serbia⁵; nu arată măsurile militare luate de autoritățile românești pentru protejarea convoiului⁶ etc. În sfîrșit, în 1938, Radoslav Perovici a publicat în sîrbește un prețios articol, intitulat *Conflictul diplomatic în legătură cu transportul armelor sîrbești prin România în 1862*⁷, utilizînd materialul inedit din arhivele sîrbești; el nu pune însă la contribuție decît o mică parte din bogatul material inedit al arhivelor românești, și nu piesele esențiale⁸.

Ocupîndu-mă de domnia lui Cuza Vodă și cercetînd materialele documentare referitoare la ea, am găsit o serie de acte inedite — 41 la număr — care aruncă o nouă lumină asupra tranzitului armelor sîrbești prin România, prezentîndu-l sub un nou aspect și îmbogățind cunoștințele noastre atît în privința legăturilor cu sîrbii, cît și cu rușii. Aceste acte lămuresc totodată și nedumeririle și întrebările pe care și le pune Riker⁹.

¹ T. W. Riker, *op. cit.* p. 486: « Desigur nu este exclus ca parte din arme să fi fost cumpărată în Rusia ».

² *Ibidem*, p. 487: « Cîte puști erau în totul este iarăși o chestiune în privința căreia nu se poate vorbi nimic cu siguranță ».

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 482: « ... Nu e de loc sigur că domnitorul dăduse vreodată ordin de sechestrare ».

⁵ *Ibidem*, p. 487: « ... Fără îndoială că Mihail primi cea mai mare parte din armele pe care le așteptase ».

⁶ *Ibidem*, p. 489.

⁷ Vezi mai sus, p. 35 nota 8.

⁸ Pentru ceilalți cercetători sîrbi care s-au ocupat în treacăt de această problemă, vezi R. Perovici, *op. cit.*, p. 187.

⁹ O primă categorie de acte inedite se găsește în arhiva lui Cuza Vodă de la Academia R.P.R. Dintre acestea relevăm în primul rînd instrucțiunile oficiale din 2/14 decembrie 1862, date căpitanului Gh. I. Anghelescu, în calitate de șef de stat major al detașamentului de trupe trimis pentru asigurarea trecerii armelor sîrbești peste Dunăre. Este apoi raportul aceluiași căpitan Anghelescu către ministrul de război, raport datat Pătule, 24 decembrie 1862 (5 ianuarie 1863 stil nou), în care descrie felul cum s-a desfășurat recepția și banchetul pe care administratorul Crainei, reprezentantul ministrului de interne sîrb și primarul local le-au oferit delegației militare române, în frunte cu colonelul Culoglu, la Raduevatz, după reușita trecere a armelor pe țărmul drept al Dunării. Raportul colonelului Culoglu însuși către Cuza asupra felului cum și-a îndeplinit misiunea poartă data 25 ianuarie st. v. 1863, Craiova. Urmează raportul lui T. Callimaki, girantul agenției noastre la Constantinopol (în timpul absenței lui C. Negri) către Cuza, raport datat Pera, 11 februarie/30 ianuarie 1863, în care-i arată cum au decurs tratativele între ambasadorii puterilor garante și ministrul afacerilor străine turc. Restul actelor inedite din această arhivă provine de la Baligot de Beyne, secretarul lui Cuza, și de la C. Negri, agentul României la Constantinopol.

O altă categorie de acte inedite se află în arhiva agentului nostru la Paris, Ion Alecsandri, aflătoare tot la Academia R.P.R. Am găsit în această arhivă copii de pe corespondența în legătură cu demersul inițial al Porții, făcut prin Omer Fevzi Pașa și de pe aceea cu Mihail Obrenovici, principele Serbiei, privind sechestrarea armelor. Se păstrează în aceeași arhivă corespondența în copie a agenților consulari din București cu ministrul nostru de afaceri străine, generalul Ion Ghica, privind tranzitul armelor sîrbești. Relevăm din această corespondență: nota cominatorie, un adevărat *ultimatum* de 24 de ore, a celor patru agenți consulari, din 13 decembrie, și răspunsul demn și politic al lui Ghica, reproducînd ordinul primit de la Cuza. Interesantă

Pregătirea diplomatică a tranzitului. Ce informații noi ne dau aceste documente inedite și cum apare, în lumina lor, întreaga chestiune?

Anticipînd asupra celor ce urmează, o primă constatare se degajează limpede: operația tranzitului armelor sîrbești prin România, în noiembrie-decembrie 1862, a fost o operație pregătită din timp, pe cale diplomatică, deci cu deplinul asentiment al lui Cuza și al guvernului său. Acțiunea diplomatică s-a desfășurat în două direcții: în legătură cu Rusia și în legătură cu Serbia. Ea a avut, cum era normal, date fiind împrejurările, un caracter *secret*. Polonul Gradowicz, funcționar la consulatul francez din București¹, într-o scrisoare datată 15 decembrie 1862, deci scrisă chiar în momentul cînd convoiul de arme sîrbești traversa România, spune că înțelegerea dintre Cuza și ruși s-a făcut în două etape. Cităm textual: «Prima înțelegere a avut loc prin intermediul generalului Florescu² și al vărului [lui Cuza] Ion Docan, ambii trimiși anul trecut la Nicolaiev ca să felicite pe împăratul Alexandru; a doua a avut loc la tabăra rusească de la Sculeni, unde principele [Cuza] însoțit de I. Ghica, pe atunci colonel, a avut o întrevedere secretă cu generalul rus trimis ad-hoc. Înțelegerea completă a avut loc vara trecută [vara lui 1862]; Principele Cuza s-a angajat³ să facă să treacă toate munițiunile de război prin Principate în Serbia, să organizeze cadrele armatei române în așa fel, încît să le poată mări într-un caz dat...»⁴.

În schimbul asigurării tranzitului armelor sîrbești prin România, se pare că Rusia s-a angajat să păstreze în chestiunea mănăstirilor închinată o atitudine rezervată, să nu se opuiе măsurilor pe care Cuza și guvernul român le vor lua în această privință. Polonul Gradowicz o spune într-o formă categorică, fără rezerve, într-o scrisoare din București, 5 ianuarie 1864: «Rusia... interesată ca armele să sosească în Serbia, a promis principelui Cuza să-l susție în chestiunea mănăstirilor închinată, în schimbul liberii treceri a armelor prin România. Această susținere a constatat în aceea că Rusia a tăcut timp de cîteva luni»⁵. Într-adevăr, Camera noastră luase hotărîrea, tocmai în momentul cînd armele sîrbești trecuseră de pe malul românesc pe celălalt, să înscrie în

pentru felul cum priveau sîrbii opoziția din România este scrisoarea ministrului de afaceri străine de la Belgrad, Garašanin, din 20 decembrie 1862; ea este totodată o deplină recunoaștere a «marelui serviciu» adus de țara noastră și de domnul ei, cu prilejul tranzitului de arme.

Tot la Academie se află, în manuscrisul lui A. I. P a p a d o p o l C a l i m a c h i, intitulat *Amințiri și istorie 1853—1888*, și scrisoarea ambasadorului englez la Constantinopol, Henry L. Bulwer către Cuza Vodă, scrisoare datată 21 ianuarie 1863, în care se cer lămuriri asupra caracterului pe care l-a avut tranzitul armelor sîrbești.

Un alt grup de acte inedite se găsește în arhiva M.A.E. Această arhivă cuprinde, în primul rînd, originalele corespondenței agenților consulari din București, originale ale căror copii se află în arhiva Ion Alecsandri de la Academia R.P.R., apoi două note privind conversațiile consulului general rus Giers cu ministrul Al. Cantacuzino, două rapoarte ale prefecților de Covurlui și Dolj și alte diferite acte.

¹ Vezi pentru Gradowicz, St. L u k a s i k, *Relațiile lui Mihail Czaykowski-Sadyk Pașa cu românii*, în RIR II (1932), p. 251.

² Generalul Florescu fusese aghiotantul generalului rus Lüders în timpul ocupației din 1848—1849; vezi Fr. D a m é, *Histoire de la Roumanie contemporaine*, p. 131, și R. W. S e t o n W a t s o n, *Histoire des Roumains*, Paris, 1937, p. 350.

³ Sublinierea aparține lui Gradowicz.

⁴ Academia R.P.R. Ms. nr. 4903 (Documente Sadyk Pașa-Czaykowski vol. IV) f. 212—212 v. Această scrisoare, cu mici diferențe de redacție, se află și într-un manuscris din Polonia; după acest manuscris a publicat-o G. h. D u z i n c h i e v i c i, *Contribution à l'histoire des relations russo-roumaines du temps du prince Cuza*, 8 p.

⁵ G. h. D u z i n c h i e v i c i, *Din vremea lui Cuza Vodă*, p. 4—5.

bugetul țării veniturile mănăstirilor închinat, în cifră de 20 000 000 de lei. Știrea provocase o puternică emoție în cercurile constantinopolitane; ambasadorii Austriei și Angliei voiseră să lege această chestiune de aceea a tranzitului armelor sîrbești, pentru ca să obție neapărat trimiterea unui comisar turec în România. S-au opus însă atît reprezentantul Rusiei, Gorceakov, cît și acela al Franței, de Moustier, așa încît manevra n-a reușit. Agentul nostru ad-interim la Poartă, T. Callimaki — Negri era în țară — relatînd lui Vodă Cuza istoricul tratativelor diplomatice duse la Constantinopol în chestiunea tranzitului și faptul că ambasadorii austriac și englez voiseră să conexeze această chestiune cu aceea a votului Camerii asupra veniturilor bunurilor mănăstirești, scrie textual: « S-a încercat atunci să se lege de chestiunea pendinte (a tranzitului armelor) chestiunea mănăstirilor, pe care votul Camerei o puna în evidență. Se spera, prin acest mijloc, să se cîștige adeziunea Rusiei la trimiterea unui comisar în Principate. Ambasadorul Franței își dădu seama de acest chip de a acționa și făcu să se știe în mod peremptoriu că va refuza să ia parte la orice conferință în care s-ar încerca să se lege orice altă chestiune de chestiunea armelor. Însărcinatul cu afaceri al Rusiei își dădu seama de asemenea de cursa care i se întindea și se grăbi, de acord cu ambasadorul Franței, să trimită, prin intermediul consulilor respectivi din București, întîmpinări Alteței Voastre Serenissime, ca să poată spune, eventual, că au luat, în privința mănăstirilor, măsurile ce au crezut necesare »¹.

Cert este că interesele au coincis, ceea ce e esențial în raporturile politice: Rusia voia să înarmeze pe sîrbi², și pentru aceasta trebuia să obțină asentimentul nostru pentru trecerea armelor — singura cale pe unde sîrbi le puteau primi era prin România —, iar noi aveam interesul ca Rusia, care proteja pe călugării greci, să nu se opue în mod hotărît soluționării problemei mănăstirilor închinat. Cuza a și spus-o, de altfel, doctorului Glück, agentul polon la București, omul principelui Czartoryski, într-o conversație particulară: Rusia trebuie « în mod necesar menajată, ținînd seamă de chestiunea bunurilor aparținînd bisericii »³. Așa s-a ajuns, pe cale diplomatică, la acordul asupra tranzitului armelor sîrbești. Relev că însoțitorul lui Cuza la întrevvedere de la Sculeni, colonelul Ion Ghica, este — înaintat la gradul de general — ministrul nostru de afaceri străine în momentul tranzitului.

Acordul diplomatic era cu atît mai necesar, cu cît într-o împrejurare asemănătoare, cu doi ani mai înainte, noi înregistrasem o înfrîngere. În 1860, un transport de arme italiene, destinate revoluționarilor unguri — cu care Cuza avusese o înțelegere⁴ — sosise la Galați. Consulii străini aflaseră imediat și determinaseră puterile pe care le reprezentau să ceară confiscarea lor. Cuza încercase să scape aceste arme, *confiscîndu-le în folosul statului român*; trebuise însă, în cele din urmă, să le predea și ele fuseseră transportate, pe vase englezești, la Constantinopol⁵. Dacă n-ar fi existat un acord diplomatic prealabil,

¹ Vezi anexa 5.

² Nu era pentru prima dată cînd Rusia furniza arme sîrbilor; o făcuse și mai înainte, la începutul secolului al XIX-lea, și anume în timpul războiului din 1806—1812 (vezi N. I. K a - z a k o v, *Din istoria relațiilor ruso-sîrbe la începutul sec. XIX*, în « *Analele româno-sovietice* », Istorie 1955, nr. 4, p. 82 și 84).

³ G. h. D u z i n c h i e v i c i, *Contribution...*, p. 6.

⁴ A. I. M a r c u, *Conspiratori și conspirații în epoca renașterii politice a României*, București, 1930, p. 239—300 și în special 268—270.

⁵ În legătură cu această chestiune sînt o seamă de acte inedite în arhiva Cuza Vodă de la Academia R.P.R.

s-ar fi putut ca și de data aceasta să se ajungă la o confiscare, ca în 1860. Existînd acest acord, chestiunea — *cu tot riscul mare pe care l-a comportat din cauza unei eventuale intervenții militare turcești* — a fost dusă la bun sfîrșit, și am făcut astfel un remarcabil serviciu prietenilor și vecinilor noștri sîrbi¹.

În privința tratatelor diplomatice cu aceștia din urmă, e de semnalat că, potrivit informațiilor consulului francez Tillos, încă din primăvara lui 1862, din martie, sosise la București un trimis al principelui Mihail Obrenovici, ca să asigure « trecerea armelor prin cuprinsul Principatelor ». Primul ministru român, Barbu Catargiu, convenise, în cele din urmă, la această trecere, în urma insistențelor consulului rus Giers². Puțin timp după aceea, în vara lui 1862, avea loc întrevederea din tabăra de la Sculeni între Cuza și reprezentantul guvernului rus, cînd chestiunea fusese definitiv tranșată. Tot în vară, la 24 iulie/5 august 1862, Cuza recomanda lui Mihail Obrenovici, printr-o scrisoare, pe maiorul de artilerie Herkt din armata română, trimis în misiune oficială să viziteze arsenalul din Kraguevatz³. Credem că, pe lîngă misiunea oficială, publică, Herkt a avut și una secretă în legătură cu tranzitul armelor sîrbești. Cu acest prilej, se vor fi comunicat știri și se vor fi aranjat modalitățile trecerii peste Dunăre, pe la Gruia. N-avem, evident, nici un document scris în această privință, dar supoziția pe care o facem rezultă, socotim, cu necesitate, din logica lucrurilor, din felul cum s-au desfășurat ele.

S-a emis de către Gh. Duzinchievici presupunerea că s-ar fi încheiat chiar, « înainte de noiembrie 1862 », un tratat de alianță între Serbia și România⁴. Documentele cunoscute pînă acum nu menționează un asemenea tratat, de aceea R. V. Bossy care s-a ocupat de aproape de relațiile noastre diplomatice cu Belgradul, nu crede în existența lui la această dată⁵. În raportul pe care-l adresează căpitanul Anghelescu ministrului de război la 24 decembrie st.v. 1862, descriînd primirea făcută de sîrbi delegației de ofițeri români la Raduevatz, spune că în sala Consiliului comunal din acest oraș s-a dat un banchet « spre a sărbători înțele pasuri ale alianței româno-sîrbe »⁶. Trebuie luată această expresie *stricto sensu*, considerînd-o ca o dovadă a existenței unui tratat de alianță? Sau e numai un fel de a exprima relațiile strînse dintre cele două popoare și state, relații ce-și găsiseră expresia cea mai vie tocmai în felul cum se organizase tranzitul armelor prin țara noastră? Înclinăm spre a doua explicație; credem că nu se ajunsese la o alianță formală, concretizată printr-un tratat în regulă, deși ea ar fi fost foarte normală și legitimă, dată fiind identitatea

¹ Succesul tranzitului armelor sîrbești prin România este cu atît mai remarcabil, cu cît un transport de plumb și salpetru efectuat pe Dunăre la începutul lui noiembrie 1862 de un șlepe grecesc remorcat de un vas rus fusese confiscat de turci la Vidin, pe cînd naviga spre Serbia. Autoritățile turcești consideraseră încărcătura drept contrabandă de război. Vezi Riker, *op. cit.*, p. 486—487.

² Raportul lui Tillos către Drouin de Lhuys, în Riker, *op. cit.*, p. 486.

³ Scrisoarea se află în arhiva Cuza Vodă, ms. 4 860, f. 80—81, și a fost publicată de Gh. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 149—50. Pentru maiorul Herkt, ajuns în urmă general, unul din ofițerii tehnicieni cei mai deosebiți ai armatei noastre și care a avut mai multe misiuni în Serbia, vezi și general R. Rosetti, *Lettres militaires roumaines (1862—1863)*, în RHSEE VI (1929), p. 161—168.

⁴ Gh. Duzinchievici, *Din vremea lui Cuza Vodă*, p. 3.

⁵ R. V. Bossy, *Agencia Belgrad.*, p. 11, nota 3. Gh. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 141, crede că a fost posibilă încheierea unui asemenea tratat, dar că el n-a fost ratificat pînă la urmă. Vezi și R. Perovici, *op. cit.*, p. 222—231, unde se discută ipoteza unui asemenea tratat.

⁶ Vezi anexa 4.

de interese, legăturile vechi dintre popoare și relațiile strânse personale între cei doi principii.

Prin urmare, toată atitudinea lui Cuza și a guvernului nostru, în noiembrie-decembrie 1862, când convoiul de arme intrase în țară și se îndrepta spre țărmul dunărean al Serbiei, a fost o atitudine de circumstanță. Atît domnul, cît și guvernul său, de acord cu consulul general rus la București, de Giers¹, au simulat mai întîi ignoranța și surpriza, apoi cînd au trebuit să recunoască existența faptului, au recurs la manevre dilatorii și la proceduri greoaie, diplomatice, spre a cîștiga timp și a da posibilitate convoiului, care se deplasa încet, să ajungă la destinație. Consulul englez din București, Green, ca și cel austriac, Eder, și-au dat seama, de altfel, de întreaga manevră, de faptul că nici Cuza, nici guvernul său nu erau sinceri. « Complicitatea domnitorului Cuza — serie cel dintîi în telegrama adresată ministrului său de afaceri străine la 27 noiembrie 1862 — nu suferă îndoială »². Iar cel de-al doilea, într-o telegramă trimisă în aceeași zi la Ballplatz, afirmă : « Cuza a procedat ca și cum n-ar fi știut nimic despre această chestiune. În timp ce funcționarii lui se prefac ostentativ a căuta aceste transporturi, ele își urmează calea . . . »³.

Tot ca o manevră, ca un camuflaj menit a ascunde realitatea și da impresia imparțialității și legalității, trebuie socotită și măsura « sechestrului », luată de Cuza în ziua de 3 decembrie 1862. O telegramă a șefului de cabinet Baligot de Beyne, adresată agentului nostru ad-interim la Poartă în ziua de 4 decembrie, anunță : « Existența convoaielor de arme semnalate de domnii agenți ai Austriei și Angliei fiind constatată prin raportul ofițerilor trimiși la fața locului și guvernul ignorînd proveniența și destinația ziselor arme, principele domnitor a ordonat ieri sechestrarea lor »⁴. O telegramă similară din aceeași zi anunța acest fapt agentului nostru la Paris⁵.

Au fost sechestrate, într-adevăr, armele convoiului ? În nici un caz nu poate fi vorba de întreaga cantitate. O corespondență din București, reproducă în « Monitorul » din 28 decembrie st.v. la « Partea neoficială », vorbește de « vreo șase zeci cară » ce au fost sechestrate, deoarece « conducătorii lor n-au putut da deslușiri îndestulătoare »⁶. Chiar în ziua însă în care Cuza, potrivit telegramelor lui Baligot de Beyne, dădea ordinul de sechestrare, principele Mihail Obrenovici îi expedia din Belgrad următoarea depeșă : « Alteță, află chiar acum că o cantitate de arme cumpărate din străinătate cu destinația Serbia trece prin România și că o parte a fost pusă sub sechestr. Rog pe Alteță Voastră să binevoiască a ordona libera trecere a acestor arme destinate armatei mele. Ignorînd ruta pe care avea s-o ia convoiul, n-am putut să informez în prealabil pe Alteță-Voastră »⁷.

Ca urmare a telegramii lui Mihail Obrenovici, Cuza ordonă ridicarea sechestrului și, în aceeași zi, 4 decembrie, în care șeful său de cabinet comunica la Constantinopol și la Paris punerea sechestrului, el expediază la Belgrad,

¹ M.A.E., f. 15—15 v. și 35: Convorbirile lui de Giers cu ministrul Al. Cantacuzino.

² T. W. Riker, *op. cit.*, p. 478.

³ *Ibidem*, p. 478—9.

⁴ Academia R.P.R., ms. 5 743, f. 263.

⁵ R. V. Bossy, *Agenția Paris.*, p. 233, nr. LXIII. — Deși telegramele lui Baligot de Beyne arată precis că sechestrarea a avut loc în ziua de 3 decembrie st. n., totuși, dintr-o declarație dată la Buzău, la 19 noiembrie st.v., deci la 1 decembrie st.n., de către Costa Iovanovici, unul dintre însoțitorii sirbi ai convoiului, rezultă că sechestrul s-a produs atunci : « les armes qui viennent d'être saisies par les autorités roumaines. . . » (M.A.E., f. 41).

⁶ « Monitorul, jurnal oficial al Principatelor Unite », nr. 283 din 28 decembrie 1862, p. 1 171.

⁷ M.A.E., f. 43; Academia R.P.R., ms. 5 743, f. 263 v.

vecinului său, următorul răspuns: « Prințul meu, am primit depeșa Alteței-Voastră, care mă anunță că arme sechestrate de autoritățile române aparțin guvernului Serbiei. M-am grăbit să dau ordinul de a se ridica sechestrul și de a se transmite autorităților instrucțiunile necesare pentru a asigura libera trecere prin România a armelor destinate armatei voastre. Alteța-Voastră va înțelege că a trebuit să iau măsurile de rigoare atunci când ignoram complet destinația convoaielor de arme care traversau țara »¹. În urma noului ordin al lui Cuza, șeful său de cabinet anunță pe agenții noștri de la Constantinopol și Paris că sechestrul a fost ridicat².

Cîteva observații se impun. Potrivit înseși indicațiilor oficiale — telegrama lui Obrenovici care vorbește de « o parte » din arme și corespondența din « Monitor », care dă cifra de șazeci de care —, *marea majoritate a armelor* (convoiul număra circa 500 de care) *n-a fost sechestrată*. De ce n-au fost sechestrate toate armele? Întrebarea e normală, dacă se ia drept bună afirmația din răspunsul lui Cuza că « ignora complet » destinația lor. Ignora această destinație numai pentru 60 de care și o știa pentru rest? Tot așa de surprinzătoare este și argumentarea lui Obrenovici că, ignorînd ruta pe care avea s-o ia convoiul, n-a putut informa în prealabil pe Cuza. Căci nu exista, în realitate, decît o singură rută, prin România, *toate celelalte trecînd prin Turcia și Austria*, puteri ostile, care ar fi confiscat imediat armele. Așa încît, ambele telegrame sînt de circumstanță.

Dar chiar acea parte a armelor despre care se afirmă că ar fi fost sechestrată a fost ea oare într-adevăr? Avem motive serioase să ne îndoim. Totul face impresia unei puneri în scenă, a unui camuflaj, de ochii turcilor și a celor care-i sprijineau. Repeziciunea cu care Obrenovici e informat de cele petrecute în București, într-o vreme cînd nu e fir telegrafic direct cu Belgradul, depeșa lui care sosește *în aceeași zi* în care se dăduse ordinul de sechestrare, toate acestea dau impresia unui aranjament pregătit din timp. Noi credem că ordinul a fost dat numai *pro forma* și că, în realitate, el nu s-a aplicat. De altfel, chiar dacă am admite buna credință, el n-a avut nici o urmare, de vreme ce a fost revocat imediat. Pînă să se ia măsurile de rigoare în vederea sechestrării, a sosit ordinul următor, anulînd pe cel dintîi. Așa încît, totul se reduce, încă o dată, la o manevră, destinată a crea atmosferă, a da impresia imparțialității și legalității.

Consulii din București n-au fost induși în eroare. Ei și-au dat seama că totul e nesincer, că declarațiile lui Cuza nu corespund realității și au telegrafiat în acest sens, după cum am văzut, superiorilor lor.

C. Negri, reprezentantul nostru la Poartă, în concediu însă în țară în momentul cînd se produce tranzitul armelor sîrbești, a fost el oare *de la început* în curent cu aranjamentul diplomatic? Se afla la Galați atunci cînd au sosit primele știri despre trecerea convoiului de 500 de căruțe peste frontiera noastră și se pregătea să se îmbarce spre a se duce la postul său. Dîndu-și seama de ce îl așteaptă la Constantinopol, el trimite cifrat lui Cuza o telegramă, care, nefiind clar descifrată, este repetată în dimineața zilei de 12/24 noiembrie. « Voi fi

¹ M.A.E., f. 45; Academia R.P.R., ms. 5 743, f. 263 v. — 264. — La 6 decembrie, st. n, Mihail Obrenovici mulțumește telegrafic lui Cuza că a dat ordin de liberă trecere pentru armele destinate armatei sîrbe (M.A.E., f. 63).

² Academia R.P.R. ms. 5 743, f. 264. Telegrama către agentul din Paris poartă mențiunea, la sfîrșit, *publier* (i.e. în gazetele de acolo!) și specificarea că depeșa lui Mihail Obrenovici a sosit la București *aujourd'hui*, în timp ce în aceea către agentul din Constantinopol este ce *matin*. Vezi textul telegramei către agentul din Paris la R. V. Bossy, *Agence Paris*, p. 233.

violent apostrofat la Constantinopol — spunea el în această telegramă —, dar voi spune că un depozit de arme făcut de noi în timpul turburărilor, la Bolgrad, a fost transportat la București în previziunea că ar putea să fie necesar acolo, dată fiind excitarea spiritelor. A nega este imposibil. Trebuie deci să mărturisim că aceste arme ne aparțin. Alteța-Voastră aprobă? Sau ce trebuie să spun? Căci rolul meu va fi de nesuștinut, încercînd s-o ocolesc »¹. La această telegramă, Cuza răspunde în aceeași zi, tot cifrat, prin șeful său de cabinet Baligot de Beyne. « Principele domnitor — telegrafiază acesta din urmă — aprobă explicațiile dumneavoastră, minus previziunea pe care o exprimați. Așadar, nu vorbiți de excitarea spiritelor; vorbiți de necesitățile serviciului armatei, de reintegrarea armelor în depozitul general etc. »². Era o primă încercare de explicație, cită vreme chestiunea nu luase amploarea de mai târziu. Probabil însă că și Negri și Cuza și-au dat seama că o asemenea explicație nu va fi crezută. Cel dintîi, prevăzînd postura delicată în care se va găsi și necesitatea de a se sprijini pe unul sau unii dintre ambasadori, dă o nouă telegramă, cifrată, a doua zi, 25 noiembrie. « Alteța-Voastră — spune el — trebuie să bănuiască ce mă așteaptă la Constantinopol. De aceea o întreb, unde va trebui să caut puțin sprijin, și pentru a avea aerul că nu ignor complet lucrurile. Nu voi abuza de acest sprijin... »³. Ce vor mai fi reflectat amîndoi nu știm, cert este că Negri nu mai pleacă la Constantinopol, ci rămîne la Galați⁴; explicațiile pe care le așteaptă ambasadorii marilor puteri de la Înalta Poartă vor fi date de agentul nostru ad-interim Teodor Callimaki, subalternul lui Negri. Cînd Poarta cere lui Cuza, neprotocolar, prin reprezentantul ei în Comisia europeană a Dunării, Omer Fevzi Pașa, reprezentant care n-avea rol de agent diplomatic, sechestrarea imediată a armelor⁵, Cuza nu răspunde direct, ci însărcinează pe Negri, care se afla la Galați, unde era și sediul comisiei, să transmită reprezentantului turec refuzul său. Telegrama în acest sens are următorul cuprins: « București, 15/27 noiembrie 1862. Domnului Negri. Galați. Omer Pașa îmi telegrafiază că îmi mulțumește pentru promisiunea pe care am binevoit să i-o fac de a mă ocupa serios de chestiunea armelor și mă informează că are ordin de a-mi cere, în numele Sublimei Porți, sechestrarea imediată a armelor. Spuneți-i că mă mir că-și permite să judece anticipat o chestiune care privește în mod special guvernul meu și asupra căreia nu sînt încă informat

¹ Academia R.P.R., Arh. Cuza Vodă, vol. VII, f. 166—166 v. Vezi, în același sens, și scrisoarea autografă trimisă de Negri, din Galați, lui Cuza, la 10/22 noiembrie 1862 (M.A.E., f. 10 v.)

² Academia R.P.R., Arh. Cuza Vodă, vol. VII, f. 166 v.

³ *Ibidem*, f. 167—167 v.

⁴ În scrisoarea trimisă din Galați, la 25 noiembrie/7 decembrie 1862, lui Cuza, el arată că așteaptă de pe o zi pe alta sosirea vaporului spre a pleca la post cu un moment mai devreme. « Au fost furtuni puternice — continuă el — care au împiedicat vapoarele de la Sulina să iasă [în mare], ca și pe cele de la Constantinopol să intre [pe gura Sulinei]; mă tem mult ca Dunărea să nu înghețe. Întrevăd această eventualitate cu teroare, fiindcă va trebui din nou să traversez Bulgaria în miezul iernii... » (Arh. Cuza Vodă, vol. I, f. 338—338 v.). E totuși semnificativ că n-a plecat nici pe uscat, nici cu vaporul, rămînînd, poate din ordin, în țară pînă pe la 10 februarie stil nou 1863. La 11 februarie, T. Callimaki, agentul nostru ad-interim la Constantinopol, anunța ambasadorilor de acolo sosirea iminentă a lui Negri (Academia R.P.R., Arh. Cuza Vodă, vol. XVI, f. 293).

⁵ Iată cuprinsul telegramii trimise din Galați, la 27 noiembrie 1862: « Alteței-Sale Sere-nisime Principele Cuza, București. Mulțumind Alteței Voastre de promisiunea pe care a binevoit să o facă de a se ocupa serios de afacerea armelor, o informez că am ordin, în numele Sublimei Porți, de a-i cere sechestrarea imediată a acestor arme. Semnat: Omer Fevzi ». (M.A.E., f. 20, Academia R.P.R., ms. 5 743, f. 261).

eu însumi. Spuneți-i de asemenea că n-aș putea admite pentru moment cererea Sublimei Porți: mai întâi, pentru că nu sînt încă edificat, prin agenții mei proprii, asupra existenței, provenienței și cantității armelor, și apoi, pentru că această cerere e formulată în termeni peremptorii și sub o formă pe care nu vreau s-o accept. Dați-i copie lui Omer Pașa. Semnat Prințul Domnitor»¹.

Cuprinsul acestei demne, chiar dîrze, telegrame a fost comunicat de Callimaki, agentul nostru ad-interim la Poartă, atît lui Ali Pașa, ministrul de afaceri străine al Turciei, cît și ambasadorului francez la Constantinopol². Primul a răspuns că n-a avut niciodată intenția de a aduce vreo atingere demnității principelui Cuza, nici de a se amesteca în treburile interioare ale țării; cerînd sechestrarea armelor, el n-a făcut decît să se asocieze cererilor prezentate de agenții Austriei și Angliei; socotește că Turcia are, în privința aceasta, cel puțin tot atît drept ca și cele două puteri amintite³. Adevărul este că prima cerere în scris de sechestrare a fost prezentată de Poartă, prin Omer Fevzi Pașa, care a trimis lui Cuza, la 27 noiembrie, telegrama reprodușă mai sus⁴; agenții Austriei și Angliei au prezentat cereri scrise *abia la 4 decembrie*: în această zi, atît Green, cît și Eder înaintează ministrului nostru de afaceri străine, generalul Ion Ghica, cîte o notă în care arată că «prezența armelor și munițiilor de război introduse în mod clandestin în Principate este stabilită în mod incontestabil, fiind recunoscută de însăși Alteța-sa Serenisimă; în consecință, îndeplinind ordinele primite, ei roagă pe ministrul nostru să dispună sechestrarea acestor arme și muniții de război»⁵. Prin urmare, afirmația lui Ali Pașa este o abilitate diplomatică, încercînd să asimileze și să conexeze intervențiile *orale* ale celor doi consuli cu mesajul *scris* al lui Omer Fevzi.

Între timp, Costache Negri continuă să rămînă la Galați. Peste 12 zile de la ultima sa telegramă, la 7 decembrie, el trimite o scrisoare lui Cuza. «Cred, prințul meu — îi scrie el —, că toată această fabulă așa de exagerată a mii [sic!] de căruțe cu arme pe care consulul Austriei de la Galați a crezut că le-a descoperit va isprăvi prin a cădea complet în uitare, cu atît mai mult cu cît la Constantinopol lumea se ocupă, se pare, de lucruri mult mai grave, între altele de sănătatea sultanului, care, zice-se, nu e din cele mai bune. De aceea cred că după ce voi vorbi o dată sau de două ori de afacerea asta cu lumea diplomatică de acolo, voi fi lăsat în pace»⁶. Negri se înșela de data aceasta. Afacerea lua proporții, dimpotrivă, și forma centrul interesului și al discuțiilor diplomatice la Constantinopol. Ea avea să ocupe toată luna decembrie, toată luna ianuarie și o parte din februarie, potolindu-se abia spre sfîrșitul acestei luni.

Tratatul diplomatic de la Constantinopol. Asupra acestor discuții și tratative diplomatice ni s-a păstrat un foarte clar și succint istoric, inedit, în raportul pe care-l trimite secretarul agenției noastre la Constantinopol, Teodor Callimaki, lui Cuza Vodă, la 11 februarie 1863. El arată că Turcia, aflînd de tranzitul armelor sîrbești prin România, a cerut, prin reprezentanții

¹ *Ibidem*, f. 261—261 v.

² Vezi telegrama din 29 noiembrie 1862 a lui Callimaki la Academia R.P.R., ms. 5 743, f. 262 v.

³ *Ibidem*, f. 261 v.—262.

⁴ Vezi p. 54 n. 5.

⁵ M.A.E., f. 48—49 și 50; Academia R.P.R., ms. 5 743, f. 266—266 v. și 268—268 v.

⁶ Academia R.P.R., Arh. Cuza-Vodă, vol. I, f. 338 v.—339.

ei pe lângă puterile garante, să se aplice protocoalele din aprilie și septembrie 1859, care precizau cazurile de intervenție ale Porții în Principate. Ea cerea anume trimiterea unui comisar turc însoțit de delegații ziselor puteri; nu preciza însă ce anume infracțiune se comisese în Principate. La această cerere, cabinetul din Londra și Viena au răspuns afirmativ, dînd instrucțiuni ambasadurilor lor la Constantinopol să sprijine, fără vreo altă cercetare, dezideratul Porții. Cabinetul din Paris a pretins însă ca mai întîi Turcia să precizeze ce anume infracțiune se punea în sarcina României și apoi să se vadă dacă această infracțiune cade sub prevederile protocoalelor din aprilie și septembrie 1859. Față de această cerere, guvernul turc s-a gîndit să conexeze chestiunea tranzitului armelor cu aceea a votului Camerii asupra veniturilor bunurilor mănăstirilor închinat. Manevra, așa cum am arătat mai sus¹, n-a reușit. Față de acest eșec, ambasadorul Austriei, sprijinit de acela al Angliei, a insistat că e necesară totuși trimiterea unui comisar turc în Principate, dat fiind că guvernul român nu observă capitulațiile existente; sudiții austriei în România — pe care ambasadorul îi evalua cu totul exagerat la 260 000 — sînt supuși, susținea el, la continue nedreptăți, în materie de justiție; e momentul, conchidea acest ambasador, să se puie capăt unor asemenea abuzuri². Nici această argumentare n-a convins însă pe reprezentanții Rusiei, Franței, Italiei și Prusiei să se asocieze la cererea Porții. Față de această situație și pentru a se da totuși o satisfacție formală guvernului turc, ambasadorul Franței a propus la consfătuirea ce a urmat unui dîneu la legația Angliei ca să se ceară, atît lui Cuza, cît și lui Mihail Obrenovici, să trimită cîte un comisar la Constantinopol care să dea Porții explicațiile necesare în legătură cu tranzitul armelor. Trimiterea unui comisar turc în Principate, adăuga ambasadorul Franței, nu i se părea indicată, deoarece ea putea da naștere, din cauza surescitării spiritelor, la primejdii și complicații greu de aplanat. Agentul nostru ad-interim prevenise, într-adevăr, atît pe ambasadorul Franței, cît și pe însărcinatul cu afaceri al Rusiei, « că sosirea unui comisar turc în Principate ar provoca fără îndoială turburări și ar da naștere unui scandal pe care guvernul n-ar putea să-l reprime ». Urmarea acestei propuneri a ambasadorului francez a fost scrisoarea pe care ambasadorul englez, Henry L. Bulwer, a trimis-o lui Cuza la 21 ianuarie 1863, din Constantinopol. Scrisoarea, inedită, este, sub o aparență amicală, tare în fond și urmărește să obțină date care, prin natura lor, dacă ar fi fost comunicate în mod exact, erau suficiente pentru a pune pe domn și guvernul țării într-o situație dificilă. Ambasadorul englez începe prin a arăta că chestiunea armelor care au trecut prin România preocupă în mod firesc Sublima Poartă și Puterile europene. « Importanța unei asemenea chestiuni (a cărei valoare nu trebuie nici exagerată nici scăzută) depinde de cantitatea ziselor arme și de felul în care ele au traversat Principatele ». Făcînd apel deci « într-un chip prietenesc » la buna credință a lui Cuza, ambasadorul îl roagă să comunice consulului englez din București piesele oficiale care sîc constate: « 1) Dacă zisele arme au intrat în Principate în mod clandestin sau în mod public, 2) Care era calitatea lor [i.e. : ce fel de arme !] și cîte căruțe au fost întrebuintate spre a le transporta ». După ce pune aceste întrebări, ambasadorul continuă: « Sînt contraziceri greu de explicat după

¹ Vezi p. 40.

² Ambasadorul se referea, probabil, la o serie de măsuri luate de guvernul Crețulescu, măsuri între care și aceea de a se aplica legea și regulile de procedură judiciară sudiților, învățați de decenii cu un regim special. Pentru această serie de măsuri vezi A. D. Xenopol, *Nicolae Crețulescu, 1812—1900—1912*, București, 1912, p. 11—12.

informațiile pe care le-am primit, dar pe care veți putea, fără îndoială, să le lămuriti. Dacă armele de care e vorba au intrat în mod clandestin, era, în mod necesar, de datoria autorităților dumneavoastră să le sechestreze, ca simplă măsură de poliție; misterul, în acest caz, dă loc, în chip natural, la bănueli. Dacă, dimpotrivă, au intrat în mod public și fără secret, cum se face că Altețavoastră ignora destinația lor și persoana căreia ele erau destinate pînă la sosirea avizului dat de principele Serbiei?»

Întrebările și raționamentul de mai sus puneau, evident, pe Cuza într-o postură delicată. Dîndu-și seama de aceasta, ambasadorul caută să se prezinte ca un « prieten » al lui Cuza, ca un om al împăciuirii, și-l asigură că dorește numai să-și formeze o judecată « echitabilă și imparțială ». « Multe dificultăți în lumea aceasta dispar — continuă Bulwer — cînd persoanele respective se explică în mod deschis, leal și fără prevenire ». De aceea îl roagă pe domn să-i răspundă « cu acea sinceritate pe care a găsit-o întotdeauna în comunicările sale personale » și să fie încredințat că nu dorește decît să-i faciliteze bunele raporturi cu toată lumea și să-l cruțe de dificultățile care-l asaltează din toate părțile. Îl roagă de asemenea să-i spuie dacă toate armele intrate în Principate au fost transmise sîrbilor și, dacă nu, ce cantitate a rămas încă pe solul românesc și ce destinație are ea. Scrisoarea se încheie prin sugestia « de a trimite fără întîrziere » la Constantinopol « o persoană de oarecare autoritate, cu o scrisoare amicală și explicativă » către Înalta Poartă și cu instrucțiuni generale în sensul acesta. El, Bulwer, va face tot posibilul ca lucrurile să ajungă la o înțelegere ¹.

Cuza și-a dat seama de dificultățile de a răspunde în scris la întrebările precise, indiscrete și de o remarcabilă stringență logică ale ambasadorului englez. Pe de altă parte, n-a vrut nici să și-l facă adversar, nerăspunzîndu-i de loc. A ales deci calea de mijloc. I-a trimis o scrisoare, amabilă în formă, în care însă *nu-i dădea nici una din datele cerute*, arătînd, în același timp, că a însărcinat pe Costache Negri, agentul nostru la Poartă, să-i furnizeze toate informațiile necesare atît lui, cît și Sublimei Porți. O scrisoare către aceasta din urmă n-o socotește necesară, cu atît mai mult cu cît felul cum a procedat Poarta față de el în chestiunea armelor n-a fost de loc protocolar ². Bulwer a trebuit să se mulțumească cu atît; ne-a păstrat însă pică și a dovedit-o cu prilejul secularizării bunurilor mănăstirești ³. Cît despre guvernul turcesc, după ce a primit, în privința armelor, explicațiile de rigoare din partea trimisului lui Mihail Obrenovici, el n-a mai insistat față de noi. La 17 februarie/1 martie 1863, Costache Negri scrie lui Cuza: « Afacerea armelor este complet terminată, agentul Serbiei dînd el însuși, potrivit instrucțiunilor ce avea, explicațiuni lui Ali Pașa, explicațiuni cu care acest ministru s-a mulțumit. Așadar, orice notă sau explicație ulterioară (subînțeles: din partea noastră) sînt inutile » ⁴. Chestiunea se terminase, și anume cu un remarcabil succes politic și diplomatic pentru noi și pentru sîrbi. Sentimentul succesului a fost general, în țară, ca și în străinătate. Îi dă expresie Petre Mavrogheni, într-o scrisoare pe care o

¹ M.A.E., f. 167—168 v; Academia R.P.R., ms. rom. 846 (*Amintiri și istorie 1853—1888* de Alexandru Papadopol Calimah, 1888), f. 351—352 v.

² Răspunsul lui Cuza, din 30 ianuarie/11 februarie 1863 se găsește în ms. 864 al Academiei R.P.R., f. 353—356, și în Arh. Cuza Vodă, vol. IV, f. 88—89 v; a fost publicat de G. h. I. Brătianu, *Op. cit.*, p. 150—151.

³ Cu acest prilej, ca și cu prilejul loviturii de stat, Bulwer ne-a fost ostil. Materialul documentar respectiv se află în Arh. Cuza Vodă.

⁴ Academia R.P.R., Arh. Cuza Vodă, vol. I, f. 351.

adreasează din București, la 5/17 ianuarie 1863, lui Dimitrie Sturdza: « Fermitatea — spune el — cu care principele [Cuza] a primit ultimatumul celor patru consuli, l-a ridicat enorm în ochii puterilor »¹. Agentul nostru la Paris, Ion Alecsandri, aflând de atitudinea dîră a lui Cuza și de răspunsul pe care l-a dat acesta celor patru consuli, la audiența comună din 13 decembrie, telegrafiază lui Baligot de Beyne: « Alteța-Sa acționează cum trebuie să acționeze un principe »². Iar ziarul francez *Le Courier de Dimanche* din 4 ianuarie 1863, consacînd un articol chestiunii tranzitului armelor sîrbești, încheie astfel: « Oricare ar fi sfîrșitul negocierilor pendinte, ne va fi îngăduit să dăm dreptate atitudinii principelui Alexandru Ioan, care, în fața limbajului amenințător al unora dintre reprezentanții străini, s-a arătat neîncetat la înălțimea poziției sale, unind și în această împrejurare sentimentul foarte viu de demnitate a țării sale cu un remarcabil spirit de înțelepciune și de moderațiune »³. E o bună caracterizare a atitudinii avute de Cuza Vodă.

Măsurile militare și administrative pentru protejarea transportului de arme. Că tranzitul armelor sîrbești prin România a fost un lucru aranjat din timp și executat de perfectă convență cu domnul și guvernul țării, o dovedesc și măsurile de ordin militar și administrativ luate. Încă la 13/25 august 1862, așadar cu trei luni înainte ca transportul de arme să intre în țară, șeful de cabinet al lui Cuza telegrafiază cifrat agentului nostru la Paris, Ion Alecsandri: « Asupra mișcării de trupe efectuate. Veți afla de o concentrare de trupe pe Dunărea valahă. E o demonstrație morală. Dacă sînteți întrebat, spuneți că principele se teme de complicațiunii în Serbia care ar putea fi urmate de evenimente grave⁴ și ar putea pune în primejdie securitatea frontierelor fluviale care ne despart de acest stat. Sînt acolo (adică pe linia Dunării) un regiment atît infanterie, cît și cavalerie și două baterii »⁵.

¹ V. Slăvescu, *Correspondența Petre Mavrogheni — D. A. Sturdza, Treisprezece scrisori din 1860—1863*, București, 1943, p. 25—26. (Extras din RIR XI—XII).

² R. V. Bossy, *Agencia Paris*, p. 40. Girantul agenției noastre din Constantinopol, T. Callimaki, scrie la rîndul lui, aceluiași Baligot de Beyne următoarele: « Afacerea a fost admirabil condusă și s-a arătat fermitate la momentul potrivit. Glorie principelui, onoare dumatile » (Academia R.P.R., Arh. Cuza Vodă, vol. VII, f. 170).

³ Articolul e reproduc în « Monitorul, jurnal oficial al Principatelor Unite », nr. 283 din 28 decembrie 1862, p. 1 171—1 172, la « Partea neoficială ». Pentru ecoul pe care chestia tranzitului armelor sîrbești l-a avut în presa europeană, vezi A. D. Xenopol, *Istoria românilor*, XIII, p. 146—148; R. V. Bossy, *Agencia Paris*, p. 132; cf. Gino Lupi, *Il principato di Alessandro I Cuza nella stampa milanese dell'epoca*, Milano (1938), p. 8.

⁴ În iunie 1862 avusese tocmai loc bombardarea Belgradului de către artileria turcă din cetatea orașului. Vezi, în privința aceasta, Ranko Mladenovitch, *Über den historischen Ursprung der südslavischen Staatsidee: Die zweite Regierung des Fürsten Michailo Obrenovitsch III von Serbien (1860—1868)*, (teză de doctorat), Novisad, 1922, p. 17—18.

⁵ Academia R.P.R., Arh. Cuza Vodă, vol. X, f. 2. — Mai înainte încă ministrul de război trimisese în Oltenia, în regiunea Calafat și Cetate, pe maiorul N. Haralamb, spre a cerceta și raporta asupra importanței strategice a acestor două localități și asupra înființării acolo a unor baterii fixe sau mobile. Raportul lui Haralamb, datat Craiova, 16 august 1862, arată că nu e cazul a se înființa asemenea baterii și că Vidinul domină complet, cu artileria sa, Calafatul; trupele noastre e preferabil să ocupe o poziție care să nu poată fi întoarsă de dușmanul ce ar trece Dunărea; în acest scop, propune satul Radovanul. Apoi, raportul continuă: « Dacă concentrația de trupe ce este să se facă pe malul Dunării n-are de scop decît o demonstrație în favorul sîrbilor, subscrisul găsește de cuviință, ca această demonstrație să fie mai bine acuzată, să se concentreze trupele în fața riului Timoc, ce desparte Serbia de Turcia, în satele Gîrla, Pîrșol (250 de familii) și Gruia (180 de familii) » (Academia R.P.R. Manuscrise, Arh. Cuza Vodă, vol. X, f. 272—272 v.)

A doua zi, la 26 august st.n., o nouă telegramă a lui Baligot de Beyne arată că e vorba de un regiment de infanterie, două divizioane de cavalerie, o baterie de artilerie și o companie de geniu ¹.

În realitate, concentrarea de trupe se făcuse în vederea protejării trecerii armelor de pe un țărm pe celălalt. Măsurile trebuiau luate din timp, deoarece armata se deplasa cu o oarecare încetineală și data sosirii convoiului la frontiera noastră nu putea fi prevăzută decât cu oarecare aproximație. Armele veneau tocmai de la Tula, marea manufactură militară de la sud de Moscova; aveau de străbătut, așadar, pînă la granița României, o distanță considerabilă, peste 1200 km în linie dreaptă. Transportul dura mult, iar măsurile, la noi, trebuiau luate din vreme.

S-a crezut, pe temeiul unor rapoarte consulare din București, că aceste arme destinate Serbiei ar fi fost comandate în Belgia și că ar fi venit pe calea mării, prin Mediterana și Marea Neagră, pînă la Cetatea Albă, unde ar fi fost încărcate în căruțe și trimise apoi peste graniță, în România². T. W. Riker, însușindu-și știrile acestor rapoarte, socotește că dacă nu întreg transportul, apoi « cea mai mare parte » a lui fusese expediată pe mare, venind din apus³; conchide totuși că « nu este exclus ca parte din arme să fi fost cumpărate în Rusia », și anume la Kerson ⁴.

Un transport însă din apus a unor arme cumpărate în Belgia nu se poate admite. O asemenea tranzacție, făcută pe piața vest-europeană, ar fi fost imediat aflată de agenții serviciului de informație englez și austriac. Transportul însuși, prin Mediterana, Egee și Marea Neagră, ar fi trebuit să treacă prin mări controlate de flota de război engleză și apoi prin strîmtori (Dardanele și Bosfor), unde turcii îl puteau intercepta cu ușurință și sechestra. Riker recunoaște că pe o asemenea rută transportul « risca să fie oprit de crucișătoare spre a fi examinat »⁵; nu trage însă concluziile care se impun: el crede, dimpotrivă, că Mihail Obrenovici « hotărîse probabil cu guvernul din Petersburg ca armele să treacă prin Rusia »⁶. Pe unde prin Rusia, întrebăm noi? Cum puteau ajunge ele în Rusia decât pe calea mării, care rămînea permanent supusă controlului englez. Căci de un transport pe uscat, de-a curmezișul continentului european, pînă în Rusia, nu putea fi vorba. Toate aceste presupuneri ale lui Riker asupra originii armelor și asupra drumului, extraordinar de complicat, urmat de ele, sînt șubrede. Ele se datoresc știrilor lansate de cei interesați, știri care urmăresc să camufleze adevărata origine a armelor. Chestia cu Kersonul era o simplă presupunere a lui Gorceakov, formulată față de colegii săi din diplomație, la Constantinopol, în momentul cînd nu s-a mai putut contesta existența convoiului. El presupunea anume că « unele din armele cumpărate de Mihail [Obrenovici] erau puști vechi din arsenalul de la Kerson, care fuseseră vîndute unui negustor american »⁷; americanul ar fi fost « sîrb naturalizat »⁸. Toate

¹ *Ibidem*, vol. XXVI, f. 158.

² T. W. Riker, *op. cit.*, p. 485. O știre din izvor englez, transmisă de ambasadorul Rusiei la Londra, în depeșa lui din 14/26 decembrie 1862, vorbește de o « eșuare » (!) a unui vapor lîngă Cetatea Albă: « Încărcătura a fost debarcată fără control vamal rus sau moldovean. Transportul s-a efectuat apoi pe uscat, fără obstacol » (Academia R.P.R. ms. 5 743, f. 301—302). Știrea este, evident, fantezistă.

³ T. W. Riker, *op. cit.*, p. 487.

⁴ *Ibidem*, p. 486.

⁵ T. W. Riker, *op. cit.*, p. 485.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, p. 486.

⁸ *Ibidem*.

acestea nu erau decât un camuflaj, o « perdea fumigenă ». În realitate, armele veneau de la Tula¹ și urmaseră drumul normal, pe uscat, pînă la granița românească².

Am arătat mai sus, pe temeiul depeșei telegrafice cifrate a lui Baligot de Beyne, că încă din August fuseseră concentrate trupe de-ale noastre în fața malului sîrbesc al Dunării. Amănunte asupra acestor trupe, a amplasamentului lor și asupra rolului pe care urmau să-l joace, aflăm din « instrucțiunile » date căpitanului Anghelescu. Soldații erau încartiruiți « prin satele cele mai apropiate de Gruia »; dorobanții urmau să fie parte la cartierul general, parte în satele dintre Gruia și Turnu-Severin, « astfel încît să formeze stații pentru grabnica transmitere a depeșelor ». Grănicerii aveau să dea și ei concurs pentru paza armelor și eventuala respingere a vreunui atacator. În acest scop, pichetele trebuiau să aibă și cîte unul sau mai mulți din dorobanți, și anume aleși « dintre cei mai inteligenți ». Se recomandă o deosebită grijă pentru « trupele călărețe, cavaleria și artileria. Caii urmează a fi adăpostiți sau prin grajdurile ce se vor găsi, sau prin adăposturi precum pătule, coșare și altele ». Furgioanele de rezervă ale artileriei « nu vor însoți niciodată bateria la locul de acție; ele vor rămîne totdeauna la o distanță, unde vor fi mai bine asigurate. Satul Pătule — continuă instrucțiunile — se pare a fi convenabil pentru aceasta ». Ambulanțele se vor așeza « în încăperile cele mai spațioase și în satul cel mai favorabil ». Rapoarte zilnice vor fi trimise ministrului de război, arătîndu-se « nu numai trebuințele de moment, dar și cele eventuale, pentru a se putea lua la timp dispozițiile necesare »³.

Ce număr de ostași au fost concentrați în regiunea Gruia, în fața malului sîrbesc? Cifrele variază, după izvoarele respective. Baligot de Beyne vorbea de un regiment de infanterie, de două divizioane de cavalerie, de una sau două baterii și de o companie de geniu⁴. Din instrucțiunile căpitanului Anghelescu rezultă că erau acolo tot felul de trupe: infanterie — dorobanți și grăniceri —, cavalerie și artilerie. Într-un raport ulterior, din 2 februarie 1865, consulul englez din București, Green, arată că Vodă Cuza concentrase 5 000 de ostași pe malul Dunării⁵. Este sigur că numărul ostașilor a trebuit să fie însemnat, deoarece se pusese și ipoteza unei lupte: instrucțiunile sus-menționate sînt categorice sub acest raport. Cifra exactă vom ști-o numai cînd se vor publica actele respective din arhiva Ministerului Forțelor Armate.

Comandantul trupelor concentrate la Gruia era colonelul Em. Culoglu, unul din « șefii de corpuri » ai armatei române în 1862⁶. Judecînd după felul cum a știut să execute ordinul primit și după cuvîntul rostit la Raduevatz,

¹ Frédéric Damé, *Histoire de la Roumanie contemporaine*, p. 130; R. V. Bossy, *L'Autriche...*, p. 99; idem, *Agentia Belgrad.*, p. 9; cf. Ranko Mladenovitch, *op. cit.*, p. 19.

² S-a afirmat (R. V. Bossy, *L'Autriche...* p. 99) că aceste arme venind de la Tula ar fi fost imbarcate la Cherson, apoi debarcate la Cetatea Albă, iar de aici cu căruțele ar fi pornit spre România. Dacă acest transport pe mare, pe scurtă distanță și pe lîngă coasta rusească, s-ar adevăra, el n-ar fi decît tot un mijloc de camuflaj, spre a face să se creadă că armele ar fi venit din apus, pe cale maritimă, iar nu din Rusia, de la Tula, de unde veneau în realitate.

³ Vezi anexa 3.

⁴ Vezi p. 48—49.

⁵ T. W. Riker, *op. cit.*, p. 489, nota 120.

⁶ O fotografie contemporană (copie în posesiunea mea) înfățișează « șefii de corpuri ai armatei române în anul 1862; de la stînga la dreapta sînt: Solomon, Culoglu, Sameșescu, Cucu, Manu, Lupașcu, Crețulescu, Florescu, Macedonski, Goleșcu, Rosnovanu, Cornescu, Păucescu, Gherghel, Lupu, Crăsnaru, Donici, Călinescu.

la masa oferită delegației de ofițeri români, a fost un ostaș priceput, avînd simțul datoriei și totodată simț politic.

Ministerul de Interne luase și el măsurile necesare, pe de o parte pentru însoțirea convoiului și facilitarea deplasării lui spre vest, pe de altă parte pentru a asigura corpului de oaste destinat să protejeze trecerea armelor de pe un mal pe celălalt toate facilitățile de cazare. O scrisoare din 20 ianuarie 1863, a lui Gradowicz, arată că un om de încredere al primului ministru și ministru de interne N. Crețulescu, anume Episcopescu, a fost însărcinat să conducă convoiul cu arme pînă la frontiera sîrbă și să grăbească trecerea lui dincolo, peste Dunăre¹. Iar în instrucțiunile date căpitanului Anghelescu citim: «Ministerul de Interne a dat ordin prefecturii locale a vă face toate înlesnirile necesare»².

Partea cea mai importantă însă a acestor instrucțiuni este aceea referitoare la rolul trupelor concentrate la Gruia, și anume la datoria lor de a apăra, *cu orice preț, eventual prin luptă la baionetă și cu intervenția artileriei, trecerea armelor pe malul sîrbesc*. După ce precizează, la început, că «misia trupelor concentrate la Gruia fiind aceea d-a proteja armele Prințului Domnitor al Serbiei pînă la redicarea lor după teritoriul nostru», se arată, în continuare, cum va trebui să se procedeze, în cazul cînd adversarii ar încerca să împiedice transferul. Dacă acești adversari sînt în mic număr și neînarmați vor fi arestați; dacă sînt «în mai mare număr și armați, se vor respinge prin puterea armelor». Lupta trebuie să fie «estremă», iar «întrebuințarea baionetei va juca cel mai mare rol». «Pentru cazuri de o extremă rezistență — continuă instrucțiunile — las la apăsarea și în răspunderea comandantului superior atît apărarea armelor, cît și alegerea momentului cînd trupele ar urma a se retrage sau a ocupa o poziție mai avantajoasă; e destul a zice că nu s-ar putea admite nici o dată un asemenea caz decît după cea mai extremă și din urmă luptă»³.

Instrucțiunile sînt așadar categorice: armele trebuie apărate cu orice preț iar trecerea lor peste Dunăre asigurată neapărat. În lumina acestor instrucțiuni, înțelegem mai bine hotărîrea care se luase în Consiliul de Miniștri prezidat de Cuza — consiliu ce avusese loc imediat după audiența consulilor din 13 decembrie — de a se da chestiunii tranzitului armelor sîrbești un «caracter național». Această expresie revine atît în telegrama lui Green către Russel, din 19 decembrie, cît și în aceea a lui Eder către Rechberg⁴. Dar hotărîrea nu era numai a domnului și a Consiliului de Miniștri, țara întreagă a simțit la fel. O recunoaște o mărturie polonă, din 20 ianuarie 1863, altfel *defavorabilă* lui Cuza, care spune că «țara aplauda la acțiunea principelui de a face să treacă aceste arme prin Principate»⁵. Iar în raportul pe care căpitanul Anghelescu îl adresează la 24 decembrie st.v. 1862 ministrului de război, imediat după trecerea armelor pe malul sîrbesc, găsim următorul pasaj: «Entuziasmul în Serbia pentru cauza națională este foarte mare..., dar... am constatat cu fericire că și în țara noastră acest sentiment e destul de dezvoltat, căci după cum dl colonel Culoglu cred că v-a informat, s-au prezentat cîteva exemple

¹ Academia R.P.R., Documentele Sadyk-Pașa Czaikowsky, vol. V, nr. 4 903, f. 218.

² Vezi anexa 3.

³ Vezi anexa 3.

⁴ T. W. Riker, *op. cit.*, p. 489, nota 120.

⁵ Academia R.P.R., Documentele Sadyk-Pașa Czaikowsky, vol. V, nr. 4 903, f. 217. Cf. telegrama lui Baligot de Beyne din București, 19 decembrie 1862, către agentul nostru la Paris: «Opinia publică (din țară!) este foarte bună» (R. V. B o s s y, *Agenția Paris*, p. 236, nr. LXX).

de patriotism care fac onoare națiilor în care se produc »¹. Aceste exemple, relevate de căpitanul Anghelescu, se produsese tocmai în legătură cu acțiunea de protejare a armelor sîrbești².

Trecerea armelor peste Dunăre, pe malul sîrbesc. Trecerea armelor peste Dunăre s-a făcut printr-un punct situat la nord-vest de satul Gruia, sub protecția armatei române. Carele cu arme și muniții au sosit nestingherite la punctul de trecere; lăzile au fost încărcate în barcauri și trecute succesiv pe malul celălalt. S-au transportat astfel 1 800 de lăzi, cîntărind 280 000 de ocale (350 000 kg sau 35 de vagoane), conținînd 40 000 de puști cu baionetă, 10 000 de carabine și 30 000 de pistoale, carabine de cavalerie și săbii. Cifrele le luăm din scrisoarea polonului Gradowicz, datată București, 20 ianuarie 1863³. Ni se par a fi, prin caracterul lor detaliat și tehnic, corespunzătoare realității sau, în orice caz, apropiindu-se cel mai mult de ea. Izvoare sîrbești vorbesc de 63 000 de puști și 2 000—3 000 de săbii, în 1 759 de lăzi, cîntărind 269 000 de ocale⁴. Păreră consulului francez Tillos că ar fi vorba, judecînd după numărul carelor, de o cifră între 80 000 și 150 000 de puști⁵ o considerăm exagerată; cu atît mai mult aceea a lui C. A. Rosetti, care vorbește de 160 000, ba chiar 200 000 de puști⁶. Cuza recunoscuse, la un moment dat, 30 000 de puști, altă dată 40 000⁷ iar Mihail Obrenovici zicea că ar fi primit cînd 20 000, cînd 25 000, cînd 30 000⁸. Desigur, nici unul, nici celălalt nu aveau interes a da cifra reală a întregului armament, spre a nu impresiona pe Turci și pe susținătorii acestora.

Trecerea armelor peste Dunăre a început după 14 decembrie 1862, data «instrucțiunilor» căpitanului Anghelescu. La 20 decembrie, primele transporturi sosiseră deja la Craguevatz, arsenalul sîrbesc. O știm din scrisoarea ministrului de afaceri străine sîrb, Garașanin, trimisă, la această dată, agentului său din București. El adaugă că treaba merge iute și cu regularitate; pînă în 10 zile, adică pînă la 30 decembrie, toate armele vor fi pe malul sîrbesc⁹. Această previziune s-a adevărit; din raportul căpitanului Anghelescu adresat ministrului de război rezultă că întreaga operație luase sfîrșit înainte de 31 decembrie¹⁰,

¹ Vezi anexa 4.

² Vezi anexa 4. De altfel, încă din august, din raportul pe care maiorul N. Haralamb îl trimite ministrului de război se vede starea de spirit a populației oltene. Citim în acest raport: «Spiritul populațiunii din Valahia Mică este bine dispus pentru primirea oștirei. Toți bucuroși a lua soldați în cuartiruri; în Craiova, locuitorii vor a primi chiar cai în grajdurile lor» (Academia R.P.R. Manuscrise. Arh. Cuza Vodă, vol. X, f. 273).

³ Academia R.P.R. ms. nr. 4 903, f. 217 v.—218.

⁴ R. Perovici, *op. cit.*, p. 197 și 199.

⁵ T. W. Riker, *op. cit.*, p. 487, nota 106.

⁶ Vezi ziarul «Românul» cu data 5 decembrie 1862, articolul de fond: *Revista politică*; cf. numărul din 7 și 8 decembrie, *ibidem*.

⁷ T. W. Riker, *op. cit.*, p. 487, nota 104.

⁸ *Ibidem*, p. 487, nota 107. Riker, necunoscînd scrisoarea lui Gradowicz, crede, după rapoartele consulare, că s-au transportat minimum 20 000 și maximum 40 000 de arme (*op. cit.*, p. 487). El se întreabă dacă Obrenovici a primit toate armele ce-i fuseseră destinate și conchide că «în orice caz» a primit «cea mai mare parte a lor» (p. 487). În realitate, le-a primit pe toate, pe teritoriul nostru, nemărirămînd nimic. Vezi, în privința aceasta, și telegrama din 1/13 ianuarie 1863, a lui Baligot de Beyne către agentul nostru la Paris, Ion Alecsandri: «Armele aparținînd Serbiei, care au traversat teritoriul românesc, sunt transportate dincolo de Dunăre. Mîine nu va mai fi nici una din aceste puști pe solul Principatelor Unite» (R. V. Bossy, *Agencia Paris*, p. 238, nr. LXXV). De fapt, transferul pe malul sîrbesc se încheiase la data telegramei de mai sus: vezi raportul căpitanului Anghelescu, anexa 4.

⁹ M.A.E., f. 159.; Academia R.P.R., ms. 5 743, f. 295.

¹⁰ Vezi anexa 4.

data recepției și banchetului oferite de sîrbi delegației de ofițeri români ca mulțumită pentru concursul dat.

Turcii n-au tulburat operația trecerii armelor peste Dunăre; ar fi putut însă s-o facă. Oștire aveau doar destulă la Vidin; raportul inedit al maiorului N. Haralamb, raport trimis din Craiova, la 16 august 1862, ministrului nostru de război, evaluează această oștire la « 5 000 soldați, din care 1 000 neregulați și 16 tunuri de campanie (deosebit de artileria cetății). Trupele — continuă raportul — sînt în lagăr, afară din oraș, comandate de Ismail Pașa. Guvernatorul provinciei este Suleiman Pașa, ce au fost în Principate la 1848. În lagăr se fac exerciții cu focuri. Artileria trage la semn »¹. Aceste trupe turcești n-au atacat însă. Ele n-au trecut nici Dunărea spre a opri transportul cîta vreme era pe teritoriul nostru, nici frontiera sîrbă spre a-l confisca o dată ajuns pe malul drept. Este adevărat că și sîrbii concentraseră forțe mari în regiunea Raduevatz, în fața Gruiei — 10 000 de oameni și două baterii, după datele lui Baligot de Beyne², 8 000 de oameni și trei baterii, după raportul colonelului adjutant Em. Culoglu, comandantul trupelor românești de acoperire a trecerii armelor³ — și ei ar fi primit imediat lupta cu turcii, în cazul cînd aceștia atacau.

S-a afirmat de către ambasadorul austriac la Poartă, Prokesch-Osten, că trupe românești ar fi trecut și în Serbia. « Principele Cuza n-a ezitat — spune el în raportul adresat la 7 ianuarie 1863 ministrului său de afaceri străine, la Ballplatz — să trimită trupe românești, în număr de 400 de oameni, pe țărmul sîrbesc, pentru a garanta trecerea armelor. Aceste trupe au făcut serviciul de patrulare pe solul sîrb, în timp cît transporturile erau în curs, și au trecut îndărăt apoi Dunărea, la Bîrza-Palanka »⁴. Informația ar putea face impresia că e exactă prin detaliile pe care le cuprinde, credem totuși că trupele noastre n-au trecut Dunărea — ar fi fost și un gest prea provocator la adresa turcilor — *fiindcă n-aveau nevoie s-o facă*. Sîrbii concentraseră doar forțe mari. Poate că știrea să fie numai un ecou exagerat sau diformat al prezenței delegației de ofițeri români la Raduevatz, invitați, după ce se isprăvise totul, la o recepție oficială (vezi mai jos p. 66).

Tranzitul armelor sîrbești și opoziția din România. Și cu acest prilej, al tranzitului armelor sîrbești, ca, de altfel, în toate împrejurările politice, n-a lipsit minoritatea care, hotărîită să facă opoziție cu orice preț, a cîrît împotriva deciziei de a se asigura tranzitul și a speculat-o pentru scopurile ei interne. În fruntea opoziției care-și avea exponenții în Cameră și care căuta să profite de orice prilej spre a-și manifesta nemulțumirea se afla, *în această împrejurare*, Ion Ghica, fostul bei de Samos, pentru care legăturile strînse cu Turcia constituiau postulatul principal al politicii noastre externe. Aceeași mărturie polonă din 20 ianuarie 1863, care releva că țara aplaudase la acțiunea tranzitului și a apărării armelor sîrbești, adaugă: « Acum — adică după ce faptul

¹ Academia R.P.R. Arh. Cuza Vodă, vol. X, f. 273—273 v. — La 6/18 decembrie, prefectul de Dolj comunica din Calafat ministrului de interne: 3 000 de turci au ocupat țărmul Dunării și vor să se așeze în fața Gruiei (M.A.E., f. 110).

² Telegrama lui Baligot de Beyne din 19 decembrie 1862 către agentul nostru la Paris: « ... Sîrbii au adunat zece mii de oameni și au construit două baterii la Raduevatz în fața Gruiei, punct pe unde trec armele » (R. V. Bossy, *Agenția Paris*, p. 236, nr. LXX).

³ Academia R.P.R. Arh. Cuza Vodă, vol. L, f. 232—233.

⁴ R. V. Bossy, *L'Autriche...*, p. 104, nota 2.

s-a consumat — grație muncii prințului Ion Ghica, toți sînt foarte îngrijorați de viitorul țării, chiar și roșii »¹. « Munca » lui Ghica constase, desigur, în a arăta consecințele grave pe care putea să le aibă acțiunea noastră. E adevărat că în această acțiune nu eram singuri; totuși, a existat *un risc real*, acela ca turcii, bizuindu-se pe sprijinul Angliei și Austriei, să fi întreprins o operație militară, să fi declanșat astfel un conflict armat al cărui sfîrșit nu putea fi prevăzut. Opoziția din România își urmărea obiectivul său: ea voia, folosindu-se de chestiunea tranzitului și de posibilele ei urmări, să facă dificultăți lui Cuza, eventual să ajungă să răstoarne pe omul care — prin inițiativele lui, și mai ales prin intenția manifestată de a înfăptui o mare reformă agrară — o nemulțumea. Un ecou al acestui obiectiv al opoziției se găsește și în instrucțiunile pe care domnul le trimite, la 15/27 iunie 1865, lui Costache Negri, agentul nostru la Poartă. În aceste instrucțiuni — inedite — citim următorul pasaj: « Între timp, se prezintă chestiunea trecerii armelor sîrbești prin Principatele Unite. Dificultățile momentane pe care ea le suscită *fură întîmpinate cu o satisfacție vădită de către opoziție* și limbajul imprudent al cîtorva agenți străini putea s-o facă să creadă că atitudinea guvernului meu îmi înstrăinase simpatiile unora dintre puterile semnatare ale tratatului de la Paris »².

Interesantă și instructivă, sub raportul atitudinii opoziției din România față de tranzitul armelor sîrbești, este scrisoarea adresată la 20 decembrie 1862, de către Garașanin, ministrul de afaceri străine de la Belgrad, agentului său din București. După ce-l informează, la început, că-i trimite copii de pe scrisoarea marelui vizir către principele Mihail Obrenovici și de pe răspunsul acestuia spre a le comunica lui Vodă Cuza și consulului rus de la București, de Giers, el își exprimă satisfacția pentru operația în curs a trecerii armelor și insistă asupra meritelor domnului român în privința aceasta. « Acest principe — zice Garașanin — *s-a expus, aducîndu-ne un mare serviciu, la pericole pe care, altfel, le putea ușor evita* »³. Și înainte de această afacere (a armelor), elementele turbulente⁴ erau foarte active în Principatele Unite. Reprezentanții Puterilor ostile se buziau mult pe aceste elemente cînd au prezentat protestele lor principelui Cuza, sperînd că principele, expus presiunii partidelor nemulțumite din țară, va încerca desigur să se sprijine pe politica străină. Au fost foarte surprinși de hotărîrea, fermă și cu totul neașteptată pentru ei, a principelui. E normal ca acum să caute să se răzbune pe el de eșecul lor. Dar neputînd-o face astfel, căci vor fi, fără îndoială, alte Puteri care vor aproba nobila conduită a principelui, își vor îndoi atențiile lor față de oamenii nemulțumiți din țară, prin intermediul cărora vor căuta să-și realizeze planurile lor răzbunătoare. Din nefericire, urmează Garașanin, spiritul acestor oameni nemulțumiți nu e destul de patriotic pentru a putea — sau, mai bine zis, a voi — să aprecieze fapta cea mare a unui adevărat patriotism dovedit prin atitudinea principelui Cuza. Ei se vor lăsa duși de intrigile străine spre demersuri funeste, pe care le vor deplînge, poate, mai tîrziu ei înșiși. Tare mi-e teamă să nu fie foarte puțini oameni care să poată aprecia în mod demn o atitudine și o fermitate pe care nici un principe moldo-valah n-a arătat-o pînă în prezent în vreo împrejurare aptă să susție cu energie independența internă a națiunii și dreptul de a o supraveghea în țara sa. E tocmai ceea ce a făcut, în această ocazie,

¹ Academia R.P.R. Documentele Sadyk-Pașa Czaykowsky, vol. V., nr. 4 903, f. 217—218.

² Academia R.P.R. Manuscrise. Arh. Cuza Vodă, vol. VII, f. 189.

³ Subl. ns.

⁴ Citește: opoziția.

principele Cuza. Apărînd cu curaj dreptul țării sale, a cîștigat, în același timp, Principatelor Unite un aliat sincer, care, într-adevăr, nu este nici mare, nici puternic, dar care e totuși cel mai natural și nu de disprețuit, deoarece e cel mai apropiat și sincer». Garașanin arată apoi că sîrbii iau asupra lor această alianță fiindcă, spune el, «*principele Cuza a mers pînă în a voi să se lupte cu dușmanii noștri, la nevoie. Actele pe care ni le-ați trimis o dovedesc*». Se vede treaba că agentul sîrb din București obținuse o copie după «instrucțiunile» date căpitanului Anghelescu, poate și după ordinul pe care îl primise, desigur, colonelul Culoglu, comandantul forțelor românești care protejau trecerea armelor peste Dunăre. «Deși principele Cuza — continuă Garașanin — nu făgăduise nimic altceva decît să lase să treacă armele noastre prin teritoriul său, a dovedit totuși, îndată ce primejdia ne amenința, că era gata să ne ajute în orice chip și să-și ție cuvîntul, chiar cu sacrificii care nu erau fără primejdie pentru el. Vom fi deci mîndri — încheie Garașanin această parte a scrisorii sale — să fim aliații unei națiuni al cărei cap știe în chip atît de nobil să-i apere drepturile împotriva unei agresiuni străine».

Insistînd asupra ideii alianței, Garașanin arată mai departe că sînt totuși opoziționiști în România care n-o agreează. Și citează, în privința aceasta, un articol din «Românul» lui C. A. Rosetti, articol pe care agentul său din București i-l trimisese. «Am citit — spune el în scrisoarea amintită — articolul din «Românul»¹ și am văzut nenorocitele principii pe care le dezvoltă. În loc să se bucure de o alianță cu Serbia, le e frică! Nu se gîndesc că prin poziția lor geografică, prin situația politică aproape la fel, în sfîrșit în toate privințele, sîrbii sînt aliații lor cei mai naturali! Se tem de Rusia? Atunci vor să se sprijine pe Austria și Turcia? Căci acestea sînt toate statele de care teritoriul lor e înconjurat. Sau poate se gîndesc să se bizuie numai pe ei înșiși? Cred ei că ar putea, chiar bine înarmați, să reziste la o lovitură venind din orice parte, fără să fie ajutați de un stat vecin? Sau vor să se bizuie pe ajutoarele și simpatiile mai îndepărtate de hotarele lor? . . . Cît sînt de tulburi și de confuze ideile lor! Vă repet deci — continuă Garașanin, adresîndu-se agentului său — trebuie să încercați, cît e cu putință, să luminați aceste idei tulburi, să le îndreptați sau, cel puțin, să le combateți pe toate căile și să le împiedicați să se răspîndească».

În contrast cu atitudinea opoziției din România, Garașanin arată, în partea finală a scrisorii, că «la noi (adică în Serbia) numele principelui Cuza e altfel respectat și stimat».

Scrisoarea se încheie prin cererea ca agentul din București să facă «proponeri în privința persoanelor care au contribuit mai mult la trecerea armelor», desigur în vederea acordării de decorații și trimiterii de daruri: «Principele nostru (Mihail Obrenovici) s-a și gîndit în privința aceasta, dar vrea să aibă și părerea dumneavoastră»².

Urmările tranzitului armelor sîrbești. Prima consecință a acțiunii noastre a fost stringerea legăturilor cu sîrbii, transformarea lor într-o adevărată prie-

¹ Se referă după toate probabilitățile la articolul din ziarul «Românul» cu data 5 decembrie 1862; alte numere din «Românul», în care e vorba de tranzitul armelor sîrbești sînt acelea cu data de 7 și 8 decembrie, 9 decembrie și 13 decembrie.

² M.A.E., f. 159—160 v. O copie, certificată de Baligot de Beyne, la Academia R.P.R., ms. 5743, f. 295—296 v. O traducere în limba sîrbă, dar nu a întregii scrisori, la R. Petrovici, *op. cit.*, p. 232—234.

tenie, puternică și durabilă. Adusesem, e adevărat, asumându-ne riscurile — și acestea puteau fi mari —, « un mare serviciu », expresia e a lui Garașanin, ministrul de afaceri străine sîrb¹, vecinilor noștri: le dădusem puțința să primească un armament modern, cu care să-și înzestreze întreaga armată. Sîrbii au apreciat cum se cuvenea acest serviciu și și-au manifestat sentimentul lor într-un chip categoric și în repetate rînduri. Prima manifestare în acest sens a fost primirea făcută delegației de ofițeri români aparținînd trupelor care protejaseră trecerea armelor pe malul drept al Dunării. Asupra acestei primiri ni s-a păstrat raportul — inedit — pe care căpitanul Anghelescu îl adresează la 5 ianuarie 1863 (24 decembrie st.v. 1862) ministrului de război. Aflăm din raport că, în urma invitațiilor repetate adresate de către senatorul și nacealnicul (administratorul) *Crainei*, colonelul Culoglu, comandantul grupului care a protejat armele sîrbești, a trecut la 19/31 decembrie peste Dunăre, la Raduevatz, însoțit de un stat major compus din ofițeri de toate armele. La debarcare — trecerea s-a făcut pe la Gruia, cu două luntre sîrbești — îi aștepta senatorul și toți demnitarii locali. « Primirea a fost din cele mai sincere — continuă raportul —, entuziasmul era pretutindeni și bucuria se vedea înscrisă în toți ochii. Cu plăcere am putut constata, domnule ministru, că sacrificiul ce țara noastră face în această ocazie a fost foarte bine simțit și aprehendat de către aceia pentru care a fost făcut ». Conduși de oficialitățile sîrbești și de o mare mulțime, membrii delegației noastre s-au îndreptat spre sala consiliului comunal din Raduevatz, unde îi aștepta un banchet. Primul toast a fost ridicat de către colonelul Culoglu în sănătatea principelui Mihail Obrenovici și a soției sale, principesa Iulia, și pentru prosperitatea Serbiei. A răspuns senatorul și nacealnicul *Crainei*, închinînd în sănătatea lui Cuza Vodă și a doamnei Elena, urînd totodată — reproducem înseși cuvintele raportului « ca armata română de astăzi să meargă sub același (sic!) lauri pe urmele strămoșilor de la *Racova* și *Călugăreni* ». La sfîrșitul banchetului, într-o atmosferă de mare entuziasm, senatorul a cerut colonelului Culoglu o listă de toți ofițerii români prezenți, în vederea decorării lor. Colonelul, mulțumind, a arătat că e obligat să nu satisfacă cererea, deoarece s-ar putea crede că ar solicita în felul acesta « favoarea guvernului sîrb ». Ceea ce a făcut și ceea ce ar fi făcut poate — dacă se ajungea la luptă — pentru cauza sîrbă « nu e decît datoria unui militar care-și îndeplinește cu sumpătate consemnul său, unită sentimentului de a combate alături cu un stat vecin pentru una din cele mai sînte cauze: *independența națiunilor* ». Conduși de aceeași numeroasă mulțime, ofițerii noștri se întoarseră la debarcader; aclamațiile sîrbilor, repetate, durară pînă cînd delegația română ajunse pe malul stîng².

A urmat scrisoarea de călduroasă mulțumire a principelui Mihail Obrenovici către Cuza Vodă; acesta răspunse, la 11 februarie 1863, că e bucuros de a fi făcut să se manifeste « între sîrbi și români sentimente care trebuie să unească amîndouă popoarele noastre »³.

Un alt fel în care sîrbii și-au manifestat sentimentele lor de grațitudine a fost trimiterea de daruri. Armata română a primit din partea guvernului

¹ Vezi nota precedentă.

² Vezi anexa 4. — În raportul pe care-l adresează lui Cuza la 25 ianuarie st. v. 1863, din Craiova, colonelul Culoglu nu menționează banchetul dat de sîrbi și cuvîntarea sa cu acest prilej (Academia R.P.R., Arh. Cuza Vodă, vol. L., f. 232—233).

³ Scrisoarea, aflătoare în Arh. Cuza Vodă, vol. IV, f. 88—89, a fost publicată de G. h. I. Brătianu, *Op. cî.*, p. 150—151.

de la Belgrad un număr de 24 de tunuri¹. Mihail Obrenovici i-a trimis lui Cuza Vodă, printr-o delegație de ofițeri în frunte cu colonelul Milivoi Petrovici, o prea-frumoasă sabie; teaca, de aur, și bătută în smaragde, poartă alăturate, în briante, inițialele celor doi principii; pe lama de oțel este încrustată cu litere de aur dedicația, constituind cel mai frumos omagiu: « *Amico certo in re incerta* »² (Prietenului sigur în vremuri nesigure). Mînerul, de aur masiv, al săbiei înfățișează pe sfântul Andrei, patronul Serbiei, și, la picioarele lui, un leu și un vultur, adică Serbia și România, luptându-se cu șarpele care simbolizează Imperiul otoman. Această sabie a fost purtată de Cuza cu prilejul deschiderii sesiunii Corpurilor Legiuitoare, la 15 noiembrie 1863³. Un somptuos serviciu de ceai, în argint, cu armele Obrenovicilor, a fost trimis, cu aceeași ocazie, perechii noastre princiare. Tot servicii de ceai, în argint, au primit și primul ministru Nicolae Crețulescu și fostul ministru de externe din vara lui 1862, când s-a perfectat înțelegerea asupra tranzitului armelor, Alexandru Cantacuzino⁴. Generalului Florescu i s-a trimis o sabie de onoare, împodobită cu diamante; decretul domnesc din 16 decembrie 1863 îl autoriză s-o poarte⁵. Prefectului de Bolgrad, Panaitescu, și celui de Olt, Rizescu, li s-a dăruit câte un cronometru, iar coloneilor Culoglu și Zăgănescu, precum și căpitanului de grăniceri Poterași de la punctul de trecere Gruia, câte o pereche de pistoale „în amintirea serviciului adus cu prilejul trecerii armelor sârbești prin România”⁶.

În atmosfera de strînsă prietenie ce a urmat acțiunii din noiembrie-decembrie 1862, a avut loc înființarea reciprocă de agenții diplomatice la București și la Belgrad. Existase, ce-i drept, și mai înainte, un reprezentant al Serbiei la noi, dar fără calitate oficială. Acum, la începutul anului 1863, vine un trimis oficial, în persoana lui Constantin Magazinovici, consilier la Curtea de casație sîrbă⁷. Scrisoarea prin care Mihail Obrenovici anunță pe Cuza de acreditarea lui Magazinovici este din 28 februarie 1863⁸. După aceea, la 12/24 martie 1863, înființăm noi o agenție diplomatică la Belgrad, numind ca titular pe T. Callimaki, fost pînă atunci prim-secretar al agenției române la Constantinopol⁹.

În sfîrșit, s-a decis că sîrbii pot poseda bunuri imobile în România. Ministerul de Justiție, în toamna lui 1864, dă ordin să se legalizeze actele de cumpărare de acest fel. Același regim se creează pentru români în Serbia¹⁰.

¹ Scrisoarea maiorului H. Arion, către maiorul Herkt, datată București 17/29 februarie 1863: « ... Ca recompensă pentru serviciile aduse de armata noastră Serbiei, cu ocazia trecerii armelor, Serbia a făcut cadou 24 de guri de foc..., dar aceasta e un secret care trebuie încă (probabil) păstrat ». Vezi General R. Rosetti, *Lettres militaires roumaines (1862-1863)*, în RHSEE VI (1929), nr. 4-6, p. 167.

² Ranko Mladenovitch, *op. cit.*, p. 20.

³ Gh. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 140-141; N. Iorga, *Correspondance diplomatique roumaine sous le roi Charles I (1866-1888)*, ed. a 2-a, București, 1938, p. 4, nr. 5.

⁴ R. V. Bossy, *Agencia Belgrad*, p. 33.

⁵ « La Voix de la Roumanie » din 7 ianuarie 1864.

⁶ R. Perovici, *op. cit.*, p. 207; N. Iorga, *Correspondance diplomatique roumaine*, p. 7, nr. 8.

⁷ Magazinovici mai fusese la București și mai înainte, aducînd un mesaj al lui Mihail Obrenovici, pentru 24 ianuarie 1862, și era cunoscut de către Cuza, care-l aprecia.

⁸ R. V. Bossy, *op. cit.*, p. 1-2.

⁹ *Ibidem*, p. 2.

¹⁰ Vezi « La Voix de la Roumanie », umărul din 10 noiembrie st.n. 1864.

Peste decenii, în 1891, într-un moment de criză economică și financiară, guvernul sîrb, nevoit să facă economii drastice, hotărîse să desființeze mai multe posturi de miniștri plenipotențari, printre care și acela din București. Atunci s-au ridicat în Scupcină — Camera sîrbă — glasuri care au amintit de vechile legături din vremea lui Cuza Vodă, de serviciile aduse țării lor, în acea vreme, de către statul român. Guvernul sîrb, ținînd seama de acest fapt, a revenit asupra hotărîrii inițiale și postul din București a rămas¹. Amintirea tranzitului armelor sîrbești era așadar încă vie după aproape 30 de ani: ea dovedește o dată mai mult importanța acestei operații și răsunetul pe care l-a avut în țara vecină și prietenă.

A N E X E

1.

București, 13 decembrie 1862

Nota colectivă a agenților Austriei, Franței, Marii Britanii și Prusiei către generalul Ion Ghica, ministrul afacerilor străine, cerînd un răspuns « categoric și satisfăcător », în termen de 24 de ore, la nota lor din 10 decembrie.

« Les soussignés Agents et Consuls Généraux d'Autriche, de France et de la Grande Bretagne ont eu l'honneur d'adresser le 10 Décembre à Monsieur le Général Prince I. Ghika, Ministre des Affaires Etrangères des Principautés-Unies une Note collective à laquelle le soussigné Agent et Consul Général de Prusse s'est associé par sa note du 12 Décembre.

Dans cette Note ils demandaient, par ordre de leurs Gouvernements respectifs, que les armes et munitions, clandestinement introduites dans les Principautés-Unies, fussent immédiatement saisis, que cette contrebande de guerre fût placée en lieu sûr sous la garde du Gouvernement et sous la surveillance des soussignés.

Les soussignés, Agents et Consuls Généraux d'Autriche, de France, de la Grande Bretagne et de Prusse, à leur grande surprise, n'ayant pas reçu de réponse à une demande que l'urgence des circonstances aussi bien que les instructions pressantes de leurs Gouvernements leur avaient dictée, se voient dans la nécessité d'insister pour qu'une réponse catégorique et satisfaisante leur soit donnée dans le délai de 24 heures. En cas de refus, la responsabilité en incomberait à qui de droit.

Les soussignés prient Monsieur la Général Prince I. Ghika, Ministre des Affaires Étrangères des Principautés-Unies, de vouloir bien placer la présente communication sous les yeux de Son Altesse Sérénissime et d'agréer les assurances de leur haute considération.

Bucarest, ce 13 Décembre 1862

L'Agent et Consul
Général d'Autriche
Eder

L'Agent et Consul
Général de France
H. Tillos

L'Agent et Consul
Général de la Grande Bretagne
I. Green

L'Agent et Consul
Général de Prusse
Saint-Pierre

Monsieur le Général Prince I. Ghika, Ministre des Affaires Etrangères.»

(M.A.E., f. 80—81; o copie la Academia R.P.R. Arhiva Ion Alecsandri, ms. nr. 5743, f. 277—277 v.)

¹ Vezi « Indépendance Roumaine » din 8/20 martie 1891, p. 3, sub titlul *La légation serbe à Bucarest*, cu darea de seamă a ședinței Scupcinei; cf. ms. 864 al Academiei R.P.R., f. 348. În acea ședință a Scupcinei, deputatul Milan Giurici a spus: « România a întreținut totdeauna raporturi de prietenie cu Serbia. Este ceea ce a înțeles foarte bine regretatul principe Mihail cînd lucra de acord cu principele Cuza; știți că acest lucru în comun a avut drept rezultat înapoierea fortărețelor (de către Turci). Trebuie să strîngem vechile legături de prietenie și să creăm altele noi... ».

București, 2/14 decembrie 1862.

Nota identică adresată agenților Austriei, Franței, Marii Britanii și Prusiei de către generalul Ion Ghica, ministrul afacerilor străine, ca răspuns la nota lor ultimativă din 13 decembrie : guvernul român a însărcinat pe agentul său la Constantinopol să comunice oficial reprezentanților celor șase puteri garante măsurile luate cu privire la armele în discuție ; după ce va afla rezultatul demersurilor agentului său, va răspunde, de va mai fi cazul, la nota din 13 decembrie.

« Note identique adressée aux Agents et Consuls Généraux d'Autriche, de France, de la Grande Bretagne et de Prusse, sous No. 4943, 4944, 4945, 4946, le 2 Décembre 1862.

Monsieur l'Agent,

J'ai reçu, à sept heures, la note collective signée de Vous et de M.M. les Agents et Consuls Généraux de France, de la Grande Bretagne et de Prusse, dans laquelle vous rappelez la note collective antérieure du 10 Décembre (28 Novembre) que Vous m'avez fait l'honneur de m'adresser, en vertu des instructions que Vous avez reçues, d'accord avec M.M. les Agents et Consuls Généraux de France et de la Grande Bretagne et à laquelle s'est associé Mr. l'Agent et Consul Général de Prusse par sa note particulière du 12 Décembre (30 Novembre).

Vous déclarez, Mr. l'Agent, ainsi que vos trois collègues, dans la note dont je m'empresse de vous accuser réception, que n'ayant pas reçu de réponse, à votre grande surprise, à une demande que les instructions pressantes de Vos Gouvernements vous avaient dictée, Vous Vous voyez dans la nécessité d'insister pour qu'une réponse catégorique et satisfaisante Vous soit donnée dans le délai de 24 heures et Vous ajoutez qu'en cas de refus, la responsabilité incomberait à qui de droit.

Conformément au désir exprimé par Vous, Mr. l'Agent, j'ai eu l'honneur de placer cette note sous les yeux de Son Altesse Sérénissime.

Je ne puis pas Vous dissimuler que le Prince-Régnant a constaté avec un profond étonnement et la forme donnée à cette note et l'allégation sur laquelle vous établissez la nécessité d'une démarche aussi grave. Sans s'arrêter en ce moment au caractère très regrettable de cette communication, Son Altesse Sérénissime m'a chargé de rappeler simplement, pour effacer toute confusion, les derniers incidents de l'affaire dont j'ai l'honneur de vous entretenir.

La première note collective porte la date du 10 décembre (28 novembre) et a été remise le soir au Ministère des Affaires Etrangères.

La note particulière par laquelle Mr. l'Agent et Consul Général de Prusse s'associe à la demande de ses collègues porte la date du 12 Décembre (30 Novembre).

Déjà j'avais eu l'honneur de soumettre ces 2 notes au Prince-Régnant et de prendre Ses instructions et j'allais Vous répondre, Mr. l'Agent, quand Vous Vous êtes présenté hier Samedi à 2 heures, chez Son Altesse Sérénissime, avec MM. les Agents et Consuls Généraux de France, de la Grande Bretagne et de Prusse pour obtenir d'Elle une réponse à Votre communication collective.

Il n'est pas inutile de Vous faire remarquer, Mr. l'Agent, que trois jours ne s'étaient pas encore écoulés depuis la remise de la note collective et qu'il y avait 24 heures à peine que la note particulière de Mr l'Agent et Consul Général de Prusse m'était parvenue.

Le Prince-Régnant, quoique frappé du caractère de précipitation et d'insistance singulière dont fut empreinte cette démarche, voulut bien Vous déclarer que la réponse de son Gouvernement Vous serait transmise régulièrement par le Ministère des Affaires Etrangères. A trois heures Vous sortiez du Palais avec Vos collègues.

Cependant, Mr. l'Agent, c'est quatre heures plus tard seulement et sans attendre l'effet de Sa promesse que Vous aviez eu l'honneur de recevoir personnellement de Son Altesse Sérénissime, que Vous m'avez adressé la note comminatoire qui fait l'objet de la présente dépêche et qui s'appuie uniquement sur ce fait qu'il n'a pas été fait de réponse à la Note collective du 10 Décembre (28 Nov.).

A ce sujet, je suis autorisé à Vous dire, Mr. l'Agent, que si Votre surprise et celle de Vos collègues a été grande, l'étonnement de Son Altesse Sérénissime et de Son Gouvernement n'a pas été moins vif.

Sans m'appesantir sur des procédés regrettables et sans entrer dans la discussion du langage dont vous avez cru devoir user, Mr. l'Agent, j'ai reçu du Prince-Régnant l'ordre de Vous déclarer que le Gouvernement de Son Altesse Sérénissime a chargé Son agent à Constantinople de communiquer officiellement à chacun des représentants des six Puissance garantes les mesures prises au sujet des armes, mesures déjà portées à la connaissance de la S. Porte,

et qu'il attendra le résultat des démarches de Son agent avant de répondre, s'il y a lieu, à la note collective qui lui a été adressée hier par Vous et par MM. les Agents et Consuls Généraux de France, de la Grande Bretagne et de Prusse.

Je profite de cette occasion, Mr. l'Agent, pour Vous prier d'agréer l'assurance de ma haute considération».

Copie la M.A.E., f. 82—85; o altă copie la Academia R.P.R. Arh. Ion Alecsandri, ms nr. 5 743, f. 279—280).

3.

București, 2/14 decembrie 1862.

Instrucțiuni date de către ministrul de război căpitanului Gh. I. Anghelescu, șeful de Stat-Major al trupelor românești care au protejat trecerea armelor sârbești pe malul drept al Dunării.

«Copie nr. 59. anul 1862, Dechemvrie 2».

Instrucții spre a servi Capitanului Anghelescu în misia ce i se încredințează.

1° Misia D-lui Anghelescu fiind aceea a unui șef de stat major, va avea a redija dispozițiile ce vor fi a se lua și care după aprobarea comandantului trupelor, se vor urma fără șovăire și cu cea mai mare esacitate de către toți.

2° Se va pune la dispoziția D-lui Căpitan Anghelescu ori ce va avea trebuință, precum ordonanț, escortă și i se va atașa dintre ofițerii ce va cere cu cunoștințele speciale pentru lucrările ce va avea a le încredința.

3° Misia trupelor concentrate la Gruia fiind aceea d-a proteja armele Prințului Domnitor al Serbiei, pînă la redicarea lor după teritoriul nostru, două cazuri se înfățișează: acela dacă transportul lor s-ar efectua în rînduri și îndată ce carele sosesc în port, și acela cînd armele s-ar concentra toate la un loc spre a aștepta timpul favorabil la al lor îmbarcare.

Pentru întîiul caz, în momentul îmbarcării, un detașament proporțional cu trebuința va lua armele și va veghea a nu se apropia nici un strein pentru a împiedica această operație.

La caz de rezistență, unii ca aceea fiind nearmați și în mic număr, se vor aresta, raportînd subscrisului; iar fiind în mai mare număr și armați, se vor respinge prin puterea armelor.

La al doilea caz, se va lua cuvenitele dispoziții astfel ca armele să se așeze la locurile care va găsi mai de cuviință Comandantul superior atît pentru ocrotirea putincioasă acestora, cît și pentru a fi mai cu apropiere de localul unde ar fi mai multe trupe concentrate. Oricum, ele vor fi păzite ostășește, așezîndu-se cuvenitele sentinele.

4° Dintre dorobanți, unii vor fi atașați la Cuartierul general, alții se vor locui prin sate, între Turnu Severin și Gruia, astfel încît să formeze stații pentru grabnica transmitere a depeșelor. Aceasta va urma să fie una din operațiile cele mai d-întîi.

5° Asemenea se vor așeza în posturi de observație, la o distanță potrivită în jurul depozitului eventual al armelor, precum și cite unul sau mai mulți soldați din cei mai inteligenți prin pichetele care s-ar găsi de trebuință pentru a da cuvenitul concurs și direcții grănicerilor.

Dorobanții vor avea și misia d-a merge de la un pichet la altul spre a transmite comandantului superior orice mișcare s-ar ivi și ar fi bine constatată.

6° Trupele vor fi cuartiruite prin satele cele mai apropiate de Gruia, lăsîndu-se în cea mai completă odihnă și îngrijindu-se cu cea mai mare sollicitudine de îndestularea lor; destul a nu se depărta și a se putea concentra la cel dintîi apel.

Se va avea o deosebită îngrijire de trupele călărețe, Artileria și Cavaleria; caii urmează a fi adăpostiți sau prin grajdurile ce se vor găsi sau prin adăposturi, precum: pătule, coșare și altele.

Ministerul de Interne a dat ordin Prefecturii locale a vă face toate înlesnirile necesare.

7° Atrag mai cu osebire luarea aminte a comandantului superior asupra întrebunțării Artileriei: furgoanele de rezervă nu vor însoți niciodată bateria în locul de acție, ele vor rămîne totdeauna la o distanță unde vor putea fi mai bine asigurate. Satul Pătulele se pare a fi convenabil pentru aceasta. În timpul de față, tunurile n-ar putea servi decît a lua poziții și se vor pune în mișcare numai acolo unde terenul o va permite pentru manevrarea lor. Pentru aceasta, se va cere și opinia șefului bateriei. La orice caz, singura detunare a tunurilor va fi semnalul concentrării trupelor.

8° Pentru cazuri de o extremă rezistență, las la aprețuirea și în răspunderea comandantului superior atît apărarea armelor cît și alegerea momentului cînd trupele ar urma a se retrage sau ocupa o poziție mai avantajoasă; e destul a zice că nu s-ar putea admite niciodată un asemenea caz, decît după cea mai extremă și din urmă luptă. Întrebunțarea baionetii va juca cel mai mare rol.

9° În încăperile cele mai spațioase și în satul cel mai favorabil se vor așeza ambulanțele; comand. superior va avea grija cea mai mare pentru căutarea bolnavilor.

Se vor face zilnic raporturi subscrișului și se vor însemna nu numai trebuințele de moment dar și cele eventuale, pentru a putea lua la timp dispozițiile cuvenite.
Copie neiscălită.

(Academia R.P.R. Arh. Cuza Vodă, vol. X, f. 555—556).

4.

Pătule, 24 decembrie 1862/5 ianuarie 1863.

Raportul căpitanului Gh. I. Anghelescu către ministrul de război asupra recepției și banchetului oferite de sirbi delegației de ofițeri români, după trecerea armelor pe malul drept al Dunării.

« Domnule Ministru,

După mai multe invitații din partea senatorului și nacealnicului (administratorul) Crainei și conform spiritului ordinului Domniei Voastre, Dnu Colonel Culoglu a trecut la 19 ale curenteii la Raduiovatz însoțit de un stat major compus din ofițeri de toate armele. Timpul stat pe pământul Serbiei a fost foarte scurt; Dnu Colonel credea foarte cuviincios să satisfacă dorința senatorului și a combinat astfel încât să poată lipsi cât mai puțin de la postul său.

Două luntre serbe, trimise de administratorul Crainei, ne-au trecut Dunărea pe la Gruea și senatorul cu toți demnitarii de prin prejur ne adăstau la desbarcu. Primirea a fost din cele mai sincere, entuziasmul era pretutindeni și bucuria se vedea înscrisă în toți ochii. Cu plăcere am putut constata, d-le ministru, că sacrificiul ce țeara noastră face în această ocazie a fost foarte bine simțit și aprepuit de către aceea pentru care a fost făcut.

Conduși de senator, directorul ministerului de interne și de administratorul locului și urmați de popul numeros, sosirăm în sala Consiliului Comunal; aci un banchet ne aștepta gata, spre a sărbători înțiile pasuri ale alianței rumino-serbe. Animația începu acum să fie și mai mare și entuziasmul să se traducă prin toasturi.

Colonelul purtă cel întâiu toast în sănătatea Princepelui Mihail, a Principesei Julia și în prosperitatea Serbiei. Senatorul răspunse închinînd în sănătatea Principelui și a Principesei noastre, urîndu-ne tot-odată ca armata romînă de astăzi să meargă sub același lauri pe urmele strămoșilor noștri de la Racova și Călugăreni. Îndată după aceasta, senatorul purtă un toast în sănătatea Excelenței Voastre. Astfel, din ce în ce, dupe toasturile de rigoare, ciocnetele paharelor deveniră mai simțite și mai dese; fiecare avea o sănătate de închinat, fiecare găsea o urare de făcut pentru România și Serbia; entuziasmul ajunse la cel mai mare grad.

La finitul banchetului, senatorul ceru colonelului o listă de numele tutulor ofițerilor aflați prezenți la această ocazie ca să comemoreze înțiile legătură romino-serbă. La această cerere, colonelul răspunse următoarele cuvinte:

« D-le Senator, mîndru de propunerea ce-mi faceți, mă văz silit, cu cea mai mare mîhnire, prin poziția mea, a nu vă putea satisface cererea d-voastră; căci printr'aceasta s-ar putea crede că am avea aerul de a solicita pentru cei de față favoarea guvernului serb. Eu, d-le senator, sînt trimis aici din ordinul suveranului și al ministrului meu; ceea ce am făcut și ceea ce aș (fi) făcut poate pentru cauza serbă nu e decît datoria unui militar care-și îndeplinește cu scumpătate consemnul său, unită sentimentului ce am de a combate alături cu un stat vecin pentru una din cele mai sînte cauze: *Independența Națiilor* ».

Banchetul să termină cu cea mai mare înfrățire; conduși de aceleași persoane și urmați de popul numeros, ne imbarcarăm la Dunăre în mijlocul a numeroase aclamații care se repetară pînă la sosirea noastră pe malul stîng.

Entuziasmul în Serbia pentru cauza națională este foarte mare, d-le ministru, dar cu toate acestea am constatat cu fericire că și în țeara noastră acest sentiment e destul de dezvoltat, căci după cum d-nu colonel Culoglu cred că v-a informat, s-au prezintat cîteva exemple de patriotism care face onoare națiilor în care se produc.

Binevoiți, vă rog, D-le Ministru, a primi încredințarea prea deosebitei mele considerații.

Căpitan G. I. Anghelescu

Pătule,

24 decembrie 1862».

Autograf.

(Academia R.P.R., Arh. Cuza Vodă, vol. X, f. 301—302).

Constantinopol (Pera), 30 ianuarie/11 februarie 1863

Raportul lui T. Callimaki, agentul nostru ad-interim la Poartă, către Cuza Vodă despre tratativele diplomatice la Constantinopol în legătură cu tranzitul armelor sîrbești prin România.

« Pera, $\frac{11 \text{ février}}{30 \text{ janvier}}$ 1863

Altesse Sérénissime,

J'ai l'honneur d'adresser à Votre Altesse Sérénissime, l'exposé exact des pourparlers que l'affaire des armes a provoqués entre les Puissances garantes et la Turquie.

La Sublime Porte avait demandé par l'entremise de ses envoyés accrédités auprès des Puissances garantes, la mise à exécution des Protocoles du mois d'avril et du mois de septembre de l'année 1859, qu'elle interprétait selon ses besoins. Ces deux Protocoles stipulent les cas d'intervention et la manière d'intervenir de la Sublime Porte dans les Principautés; ils ont été arrêtés à la suite de la double nomination de Votre Altesse Sérénissime.

La Sublime Porte faisait valoir ces Protocoles pour demander l'envoi dans les Principautés d'un commissaire ottoman accompagné des délégués des six Puissances garantes, mais sans préciser aucune infraction à la charge des Principautés.

Monsieur Drouin de Lhuys répondit qu'il ne saurait appuyer la demande de la Sublime Porte, vu que l'interprétation des Protocoles mentionnés ne dépendait pas de lui, mais des représentants des six Puissances garantes à Constantinople; que l'Ambassadeur de France accrédité auprès de la Sublime Porte recevait l'ordre d'examiner de concert avec ses collègues la demande de la Porte, qui de son côté devait préciser l'infraction dont elle avait à se plaindre.

Les cabinets de Londres et de Vienne donnaient à ses (sic!) envoyés à Constantinople l'ordre d'appuyer sans examen la demande de la Porte.

Aux démarches que ceux-ci s'empressèrent de faire, l'ambassadeur de France opposa que la Porte n'avait pas encore précisé d'infraction à la charge des Principautés, ce qui lui faisait supposer qu'elle songeait peut-être à retirer sa demande; et que, ses prévisions venant à être trompées, il pensait que l'on devait commencer par examiner si le fait imputé au Gouvernement des Principautés-Unies tombait sous l'application des Protocoles.

On essaya alors de rattacher à l'affaire pendante la question des Couvents que le vote de l'Assemblée mettait en évidence. On espérait par ce moyen acquérir l'adhésion de la Russie à l'envoi d'un commissaire dans les Principautés. Dans ce but, la Sublime Porte adressa aux six Puissances garantes une protestation contre la sanction que Votre Altesse Sérénissime, disait-elle, devait donner à ce vote. Aali Pacha communiquait en même temps la lettre qu'il disait avoir adressé à Votre Altesse Sérénissime, lettre que j'avais refusé d'accepter.

L'Ambassadeur de France se rendit parfaitement compte de cette manière d'agir et fit savoir péremptoirement qu'il refuserait de prendre part à toute conférence, dans laquelle on essayerait de rattacher toute autre question à l'affaire des armes.

Le chargé d'affaires de Russie s'aperçut aussi du piège qu'on lui tendait et s'empressa de concert avec l'Ambassadeur de France, de faire adresser par l'entremise de leurs consuls à Bucarest des représentations à Votre Altesse Sérénissime afin de pouvoir dire à l'occasion qu'ils avaient pris au sujet des couvents les mesures qu'ils avaient crues nécessaires.

L'Ambassadeur d'Angleterre et surtout l'Internonce d'Autriche essayèrent aussi de mettre en évidence la nécessité de l'envoi d'un commissaire ottoman dans les Principautés, en faisant envisager l'humiliation que le Gouvernement des Principautés faisait subir aux Grandes Puissances par l'insouciance qu'il mettait à observer les capitulations. L'Internonce ajoutait que les sujets autrichiens, en nombre de deux cent soixante mille, étaient exposés à des continuel dénis de justice et que l'occasion paraissait favorable pour mettre un terme à des pareils abus.

Toutes ces raisons n'ont pu déterminer la France, la Russie, l'Italie et la Prusse à agréer la demande de la Turquie.

A la conférence qui eut lieu pour ainsi dire inopinément chez Mr. l'Ambassadeur d'Angleterre à la suite d'un dîner et à laquelle les chargés d'affaires de Prusse et de Russie assistaient sans instructions, l'Ambassadeur de France proposa de demander à Votre Altesse Sérénissime ainsi qu'au Prince de Serbie, l'envoi de commissaires chargés de donner à la Sublime Porte les explications qu'elle croirait devoir demander; il ajouta que l'envoi d'un commissaire ottoman dans les Principautés lui paraissait offrir des dangers à cause de la surexcitation des esprits et réserver, par conséquent, des complications difficiles à aplanir.

J'avais, en effet, cru devoir prévenir M. l'Ambassadeur de France et M. le Chargé d'Affaires de Russie que l'arrivée d'un Commissaire turc dans les Principautés provoquerait sans nul

дoute des troubles et donnerait lieu à un scandale que le Gouvernement serait impuissant à réprimer.

Je me suis déjà empressé de transmettre par dépêche télégraphique au Cabinet Princier le résultat de cette conférence. Les agents diplomatiques accrédités auprès de Votre Altesse Sérénissime ont du de leur côté faire connaître le désir des Puissances.

Je dois ajouter que Mr. l'Ambassadeur d'Angleterre s'est montré en dernier lieu très conciliant.

La lettre que Aali Pacha m'avait fait remettre pour Votre Altesse Sérénissime¹ renfermait des expressions tellement blessantes que j'ai cru devoir aller le trouver pour demander l'explication de certains passages dont j'exigeai, d'ailleurs fort poliment, la suppression.

Aali Pacha répondit qu'il ne pouvait consentir à aucune modification de la lettre, vu qu'il l'avait déjà communiquée aux Puissances garantes et que les expressions dont je me plaignais étaient suffisamment expliquées par les procédés de Votre Altesse Sérénissime. Comme il m'était impossible de me contenter de pareilles raisons, je répondis à Aali Pacha qu'à mon grand regret je me voyais obligé de lui refuser mon entremise. Il ajouta alors que mon refus constituait une grave offense pour la Sublime Porte; il me fut facile de répondre que c'était habituellement celui qui commettait une offense qui avait à en répondre et non pas celui contre lequel elle était dirigée.

Plus tard, la crainte de ne pas voir le Gouvernement de Votre Altesse Sérénissime partager au sujet de cet incident ma manière de voir, m'engagea, bien qu'ici personne ne m'eut donné tort, à mettre à profit l'aimable entremise de l'Ambassadeur d'Angleterre qui se chargeait de rendre mes relations avec Aali Pacha plus amicales. Ci joint (Annexe 1) la lettre que j'ai écrite à cet effet à Aali Pacha². J'ai l'honneur d'adresser en même temps à Votre Altesse Sérénissime la communication (Annexe 2) que j'ai faite, d'accord avec l'Ambassadeur de France, aux Puissances Garantes et à la Sublime Porte au sujet de l'arrivée de Monsieur Négri.

J'ai l'honneur d'être, avec le plus profond respect, de Votre Altesse Sérénissime le très humble et très obéissant serviteur.

T. Callimaki

Autograf.

(Academia R.P.R. Arh. Cuza Vodă, vol. XVI, f. 289—292 v.)

ПЕРЕВОЗКА ОРУЖИЯ ДЛЯ СЕРБОВ ЧЕРЕЗ РУМЫНИЮ В ПЕРИОД ПРАВЛЕНИЯ КУЗА ВОДЭ (1862)

(Резюме)

Характерной чертой внешней политики Румынии во времена Александру Иоана Кузы (1859—1866) были тесные связи с сербами. Они определялись, в первую очередь, общностью интересов: одинаковым положением этих двух государств по отношению к сюзеренной власти Турции, их законным желанием добиться независимости, необходимостью постоянного укрепления военных сил и увеличения военного потенциала для достижения этой цели. Особенно явственно проявляются дружественные связи с соседней страной в период перевозки оружия для сербов через Румынию в ноябре—декабре 1862 г. Это обстоятельство вызвало определенные волнения в международных кругах, коллективное враждебное выступление представителей многих стран в Бухаресте, закончившееся победой румынской и сербской дипломатии и возвеличившее престиж правителей этих стран и особенно Александра Иоана Кузы.

Количество оружия, поступавшего из России и предназначавшегося Сербии, было значительным. Сербские источники сообщают о 63 000 винтовок и 2—3000 сабель, уложенных в 1759 ящиков и весящих 269 000 ок или 342 168 кг. По свидетельству чиновника французского консульства в Бухаресте, было 40 000 винтовок со штыками, 10 000 карабинов и 30 000 пистолетов, кавалерийских карабинов и сабель; в 1800 г. ящики весили 280 000 ок или 350 000 кг. Перевозка такого большого количества оружия осуществлялась через румынскую территорию. Отправной пункт находился недалеко от Болграда, на левом берегу Прута. Конвой из 455 повозок, растянувшийся на значительное расстояние, достиг

¹ Scrisoarea privește bunurile mânăstirilor închinat.

² Nu reproduc această scrisoare, deoarece ea nu privește tranzitul armelor sîrbești.

Груи, на берегу Дуная. По прямой линии был пройден путь около 620 км. Естественно, этот конвой привлек внимание агентов бухарестских консульств, которые, боясь, что вооружение сербской армии может привести к конфликту с турками, немедленно обратились к господарю Куза, требуя секвестровать оружие. Куза и румынское правительство вначале им ответили, что якобы не в курсе дела, а потом заверили в том, что будет произведено расследование, которое, само собой разумеется, затянулось; в одно время даже было дано распоряжение секвестровать небольшое количество оружия, но тут же эта мера была пресечена. Консулы Англии, Австрии, Франции и Пруссии, видя, что их демарши не дают результатов, 13 декабря 1862 г. направляют ноту, требуя точного ответа в течение 24 часов. На эту ноту дает ответ министр иностранных дел Румынии, но по истечении лишь 40 часов. В своем ответе министр иностранных дел показал, что вопрос обсуждается в данный момент в Константинополе послами шести государств, которым через румынского агента в Константинополе направлены все данные и только после того, как ими будет принято решение, будет дан ответ на их ноту, если в этом будет необходимость.

В действительности же было так, что перевозка оружия была согласована заблаговременно между Кузой и румынским правительством, с одной стороны, и Россией и князем Обреновичем и сербским правительством — с другой. Были приняты все меры по охране конвоя. На Дунае был размещен объединенный отряд румын, состоящий из пехоты, кавалерии и артиллерии с точным приказом, что в случае, если будет предпринята турками попытка остановить конвой, этого не следует допускать любой ценой, применяя оружие, вступив в стыковой бой. (В приложении к работе воспроизводятся как приказ румынского военного министра, так и рапорт начальника штаба объединенного отряда, которые показывают, как проходила операция по перевозке оружия для сербов через Дунай). Турки разместили в Видине 5 000 солдат и 16 пушек и нападение с их стороны не было исключено. В конце концов, боясь осложнений, они решили лишь атаковать конвой или воспрепятствовать перевозке оружия через реку. К тому же и сербы стянули значительные силы на своем берегу.

После реализации этого укрепились румыно-сербские отношения, превратившись в настоящую дружбу, крепкую и долговечную. Сразу же после перевоза оружия для сербов 28 февраля 1863 г. было учреждено дипломатическое представительство Сербии в Бухаресте и румынское в Белграде 24 марта того же года.

LE TRANSIT DES ARMES SERBES PAR LA ROUMANIE SOUS LE PRINCE COUZA (1862)

(Résumé)

Les étroits rapports avec les Serbes caractérisent la politique externe roumaine à l'époque d'Alexandre Ioan Couza (1859—1866), rapports déterminés en premier lieu par la coïncidence des intérêts: la situation semblable des deux Etats par rapport à la Turquie suzeraine, leur désir légitime d'acquiescer leur indépendance; leur nécessité de consolider constamment leurs forces armées afin de pouvoir atteindre ce but et d'augmenter leurs potentiel militaire. La circonstance qui permet de constater les étroits rapports avec le pays voisin fut le transit, en novembre-décembre 1862 à travers la Roumanie des armes destinées aux Serbes. La chose suscita dans les cercles internationaux une émotion considérable et détermina l'intervention collective et hostile des représentants à Bucarest de plusieurs grandes puissances; elle constitua finalement une victoire diplomatique de la Roumanie et de la Serbie. Elle augmenta le prestige des dirigeants des deux pays et plus particulièrement celui d'Alexandre Ioan Couza.

La quantité d'armes provenant de Russie et destinée à la Serbie était importante: les sources serbes parlent de 63.000 fusils et de 2 à 3.000 sabres, emballés dans 1759 caisses et pesant 269.000 ocques soient 342.168 kilogrammes; le témoignage d'un fonctionnaire du consulat français de Bucarest indique 40.000 fusils avec leurs baïonnettes respectives, 10.000 carabines et 30.000 pistolets, carabines de cavalerie et sabres renfermés dans 1800 caisses pesant 280.000 ocques ou 350.000 kilogrammes. Le passage de cette importante quantité d'armement eut lieu par le territoire roumain, à partir du voisinage de Bolgrad, sur la gauche du Prut, et jusqu'à Gruia, sur la rive du Danube — environ 620 Km en ligne droite — sous la forme d'un convoi de 455 charrettes échelonnées sur une longueur considérable. Il est évident que ce convoi éveilla immédiatement l'attention des agents consulaires de Bucarest qui, craignant qu'un tel armement de l'armée serbe ne provoquât un conflit avec les Turcs, intervinrent immédiatement auprès du prince Couza et demandèrent la séquestration des armes. Couza et le gouvernement

roumain simulèrent d'abord l'ignorance, puis ils assurèrent que l'on ferait des recherches qui, bien entendu, durèrent; à un moment donné ils décidèrent même la séquestration d'une petite quantité d'armes, mais pour rapporter immédiatement cette mesure. Mais les consuls d'Angleterre, d'Autriche, de France et de Prusse constatant que, en dépit de leurs démarches, ils n'obtenaient aucun résultat, envoyèrent le 19 décembre 1862 une note demandant une réponse précise dans les 24 heures. A cette note le ministre roumain des affaires étrangères répondit, mais seulement 40 heures plus tard, en montrant qu'à cet instant la question était débattue par les ambassadeurs à Constantinople des six puissances garantes, auxquelles l'agent roumain de là-bas avait transmis tous les éléments et que ce n'est qu'après que ceux-ci auraient pris une décision, que l'on pourra répondre, le cas échéant, à leur note.

En réalité, le transit avait été convenu en temps utile entre Couza et le gouvernement roumain d'une part, la Russie, le prince Obrénovitch et le gouvernement serbe d'une autre. Toutes les mesures nécessaires avaient été prises pour protéger le convoi et on avait concentré sur le Danube tout un détachement mixte roumain, composé d'infanterie, de cavalerie et d'artillerie, avec ordre formel de repousser par les armes, la baïonnette y compris, une éventuelle attaque ottomane. Dans les annexes de l'étude sont reproduits aussi bien l'ordre dans ce sens du ministre de la guerre roumain que le rapport du chef d'état major du détachement mixte, montrant comment se déroula l'opération du transfert des armes serbes au-delà du Danube. Les Turcs avaient concentré à Vidin 3000 soldats et 16 canons et une attaque de leur part n'était nullement exclue; finalement, craignant des complications, ils s'abstinrent d'attaquer le convoi ou d'empêcher le passage des armes au-delà du fleuve, surtout que les Serbes avaient, eux aussi, concentré des forces suffisantes sur leur rive.

Cette action resserra les relations roumano-serbes et les transforma en une amitié véritable, forte et durable; immédiatement après le transit des armes destinées aux Serbes on créa des représentations diplomatiques, celle de la Serbie à Bucarest le 28 février, celle de la Roumanie à Belgrade le 24 Mars de la même année.